

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:
«Управління соціальною безпекою у сфері зайнятості
та ринку праці»

Виконала: магістр II курсу, гр. СЗ-24-1м
спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
Кужман Софія Олегівна

Керівник: Тараненко Вікторія Євгенівна
к.е.н., доцентка

Рецензент:

Дніпро – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувачка кафедри

_____ В.Є. Тараненко

“ _____ ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Кужман Софії Олегівні

1. Тема роботи: «Управління соціальною безпекою у сфері зайнятості та ринку праці», затверджена наказом університету від “01” вересня 2025 р. № 708кс «Про затвердження тем кваліфікаційних робіт студентів 2 курсу освітнього ступеня «магістр» факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин».

Керівник роботи Тараненко Вікторія Євгенівна к.е.н., доцентка кафедри соціального забезпечення та податкової політики

2. Строк подання магістром роботи “21” січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові документи, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики, статті, монографії, підручники, навчальні посібники, матеріали періодичних видань, Інтернет-ресурси за темою кваліфікаційної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретико-методологічні засади управління соціальною безпекою у сфері зайнятості; 2) Аналіз стану соціальної безпеки на ринку праці України; 3) Напрями та механізми підвищення рівня соціальної безпеки у сфері зайнятості та ринку праці.

5. Перелік графічного матеріалу 14 таблиць, 7 рисунків.

6. Дата видачі завдання “02” вересня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	вересень 2025 р.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	жовтень 2025 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	жовтень 2025 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	жовтень – грудень 2025 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	січень 2026 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	січень 2026 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	січень 2026 р.	Виконано
9.	Захист кваліфікаційної роботи магістра	січень 2026 р.	

Студент

(підпис)

С.О.Кужман

Керівник роботи

(підпис)

В.Є.Тараненко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ

Кужман С.О. Управління соціальною безпекою у сфері зайнятості та ринку праці.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 101 сторінок, включає 14 таблиць, 7 рисунків та 1 додатку. Список використаних джерел містить 97 найменування.

Зміст анотації: У кваліфікаційній роботі досліджено теоретико-методологічні та прикладні аспекти управління соціальною безпекою у сфері зайнятості та ринку праці України в умовах системних трансформацій і воєнних викликів. Обґрунтовано роль соціальної безпеки як ключової складової національної безпеки держави, що безпосередньо пов'язана з рівнем зайнятості, якістю трудових відносин, доходами населення та соціальною стабільністю суспільства.

У першому розділі розкрито сутність поняття соціальної безпеки, узагальнено наукові підходи до її трактування та визначено місце соціальної безпеки у системі національної безпеки України. Проаналізовано еволюцію нормативно-правового та інституційного забезпечення управління соціальною безпекою і трудовими відносинами, окреслено повноваження ключових органів державної влади у цій сфері, а також визначено особливості соціальної безпеки у сфері праці та зайнятості з урахуванням сучасних соціально-економічних ризиків.

Другий розділ присвячено аналізу сучасного стану соціальної безпеки на ринку праці України. Оцінено соціально-економічні умови функціонування ринку праці, рівень зайнятості та безробіття, стан соціальної сфери, а також ефективність управлінських механізмів забезпечення соціальної безпеки. Виявлено ключові проблеми, пов'язані з тіньовою зайнятістю, дисбалансом попиту і пропозиції робочої сили, територіальними та професійно-кваліфікаційними перекосами, що посилюються в умовах воєнного стану.

У третьому розділі узагальнено зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки у сфері зайнятості та обґрунтовано можливості його адаптації в Україні. Запропоновано напрями удосконалення системи управління соціальною безпекою на ринку праці, зокрема через розвиток активної політики зайнятості, посилення соціального діалогу, цифровізацію соціально-трудої сфери, детінізацію зайнятості та підвищення якості трудового потенціалу.

Ключові слова: соціальна безпека, ринок праці, зайнятість населення, безробіття, трудові ресурси, соціальна політика держави, національна безпека, державне управління, воєнні виклики, соціально-економічні ризики,

регулювання зайнятості, трудовий потенціал.

ABSTRACT

Kuzhman S.O. Social security management in the field of employment and the labour market.

Qualification paper for the degree of Bachelor in Specialty 232 “Social Security.” University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

Structure and Scope of the Paper: The qualification paper consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references. The total volume of the paper is 101 pages, including 14 tables, 7 figures and 1 pages of applications. The list of references contains 97 sources.

Abstract Content: In the qualification thesis, the theoretical, methodological, and applied aspects of managing social security in the sphere of employment and the labor market of Ukraine under conditions of systemic transformations and wartime challenges are examined. The role of social security as a key component of national security is substantiated, as it is directly related to the level of employment, the quality of labor relations, population incomes, and social stability of society.

The first chapter reveals the essence of the concept of social security, generalizes scholarly approaches to its interpretation, and determines its place within the system of national security of Ukraine. The evolution of the regulatory and institutional framework for managing social security and labor relations is analyzed, the powers of key public authorities in this sphere are outlined, and the specific features of social security in the fields of labor and employment are identified, taking into account contemporary socio-economic risks.

The second chapter is devoted to analyzing the current state of social security in the labor market of Ukraine. The socio-economic conditions of labor market functioning, levels of employment and unemployment, the state of the social sphere, as well as the effectiveness of managerial mechanisms for ensuring social security are assessed. Key problems related to informal employment, imbalances between labor supply and demand, and territorial as well as professional and qualification disparities, which are exacerbated under martial law, are identified.

The third chapter summarizes international experience in ensuring social security in the field of employment and substantiates the possibilities of its adaptation in Ukraine. Directions for improving the system of social security management in the labor market are proposed, in particular through the development of active employment policies, strengthening social dialogue, digitalization of the social and labor sphere, formalization of employment, and enhancement of the quality of labor potential.

Keywords: social security, labor market, employment, unemployment, labor resources, state social policy, national security, public administration, wartime challenges, socio-economic risks, employment regulation, labor potential.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ	10
1.1. Сутність соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави.....	10
1.2. Нормативно-правове та інституційне забезпечення управління соціальною безпекою та трудовими відносинами	16
1.3. Особливості соціальної безпеки у сфері праці та зайнятості	26
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	38
2.1. Соціально-економічні умови функціонування ринку праці України	38
2.2. Оцінка стану соціальної сфери України в сучасних умовах	46
2.3. Фінансові інструменти державного регулювання соціальної безпеки на ринку праці	53
Висновки до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ ТА РИНКУ ПРАЦІ	67
3.1. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки у сфері зайнятості та можливості його адаптації в Україні.....	67
3.2. Удосконалення системи управління соціальною безпекою на ринку праці	76
Висновки до розділу 3	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ	103

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку української державності спостерігається значна кількість чинників, що зумовлюють появу різноманітних загроз і проблем як на рівні держави, так і в суспільстві та серед окремих громадян. Серед них однією з найнебезпечніших соціальних загроз є повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, яка становить пряму загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, економічному, науково-технічному й оборонному потенціалу держави. Вона супроводжується масштабними порушеннями основоположних прав і свобод громадян, що у комплексі становить серйозну загрозу внутрішній стабільності та соціальній згуртованості суспільства.

Наслідки цих подій мають глибокий і багатовимірний характер. Серед них – значні людські втрати, погіршення фізичного та психічного здоров'я населення, формування стану тривалої соціально-політичної нестабільності, посилення радикальних настроїв, поширення сепаратистських і націоналістичних ідей. Масові переміщення населення, знищення житлового фонду, скорочення робочих місць та зростання рівня бідності, особливо появи категорії так званих «нових бідних», призводять до подальшого поглиблення соціальної напруженості. Паралельно з цим спостерігається зростання рівня злочинності, руйнування інфраструктури, загострення економічної кризи та посилення екологічних проблем. Унаслідок цього уповільнюється або взагалі блокується інноваційний розвиток, що негативно впливає на конкурентоспроможність національної економіки.

Варто наголосити, що система національної безпеки є цілісним і взаємопов'язаним механізмом, у якому кожна складова – політична, економічна, соціальна, екологічна чи інформаційна – взаємодіє з іншими. Ефективне функціонування держави можливе лише за умови збалансованого розвитку всіх цих елементів. Зокрема, стабільна економіка не може існувати без належно розвиненої системи соціального захисту та забезпечення населення. Натомість

неефективне реформування економічної та соціальної сфер призводить до посилення соціальної нерівності, зниження рівня довіри до влади, відтіку людського капіталу й, як наслідок, до формування нових викликів і загроз національній безпеці України.

Метою магістерської кваліфікаційної роботи є дослідження ринку праці як інструменту управління соціальною безпекою.

Виходячи з мети дослідження були визначені такі завдання:

- дослідити теоретико-методологічні засади управління соціальною безпекою у сфері зайнятості;
- проаналізувати стан соціальної безпеки на ринку праці України;
- за результатами проведеного дослідження та на основі аналізу визначити напрями та механізми підвищення рівня соціальної безпеки у сфері зайнятості та ринку праці.

Об'єктом дослідження є сфера зайнятості в Україні як основа формування ринку праці.

Предмет дослідження – інструменти та механізми формування та реалізації системи соціальної безпеки через сферу зайнятості та ринок праці.

У процесі вирішення поставлених у роботі задач використовувались: методи системного підходу, методи узагальнення, метод суб'єктивного оцінювання, методи наукового дослідження та пізнання, які включають метод статистичного аналізу та метод відображення наукових досліджень у графічний та табличний формі. Обробку та аналіз інформації здійснено за допомогою сучасних програмних продуктів (Microsoft Excel, Microsoft Word).

Огляд вітчизняних наукових досліджень засвідчує вагомий внесок українських учених у формування та розвиток теоретико-практичних підходів до управління соціальною безпекою й трудовими ресурсами, зокрема у контексті сучасних соціально-економічних викликів, серед них: Лібанова Е. [28]; Приятельчук А. О. [52]; Весельська Л. А. [10]; Новікова О.Ф. [41]; Скуратівський В., Линдюк О. [84]; Пастернак-Таранушенко Г.А. [17]; Подольська Є.А. Назаркін П.О. [40]; Сиченко О.О. [85]; Підлипна Р.П. [31] та інші. Єдиною відмінністю є

те, що згадані вище дослідження написані та стосуються мирного часу.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих висновків і рекомендацій у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при формуванні та реалізації політики у сфері соціальної безпеки і зайнятості, а також у навчальному процесі та подальших наукових дослідженнях з проблем соціальної безпеки держави.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 101 сторінках, містить 14 таблиць, 7 рисунків, 1 додатку. Список використаних джерел містить 97 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

1.1. Сутність соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави

Оскільки суспільство є основною рушійною силою розвитку держави, саме від рівня його добробуту, згуртованості та соціальної стабільності залежить успішність усіх державних процесів. Конституція України визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [24]. Такий конституційний принцип підкреслює гуманістичну спрямованість державної політики та зумовлює необхідність приділення особливої уваги питанню соціальної безпеки, адже саме вона є фундаментом стійкого розвитку суспільства й національної безпеки загалом. Соціальна стабільність забезпечує довіру громадян до інститутів влади, сприяє зменшенню соціальної напруженості, підтримує економічну активність населення та формує підґрунтя для подальшого розвитку людського капіталу.

Поняття «соціальна безпека» вперше було офіційно закріплене у міжнародній практиці в Копенгагенській декларації про соціальний розвиток, прийнятій у 1995 році на Всесвітній зустрічі на вищому рівні, присвяченій питанням соціального розвитку та добробуту людей. Цей документ став важливим етапом у становленні глобальної концепції соціальної відповідальності держав, визначивши ключові напрями досягнення соціальної стабільності, рівності та справедливості. У Декларації наголошується на необхідності спільних дій міжнародної спільноти, Організації Об'єднаних Націй, багатосторонніх фінансових інституцій, регіональних організацій, місцевих органів влади та громадянського суспільства для зменшення соціальної нерівності та скорочення розриву між розвиненими країнами і країнами, що

розвиваються. Згідно з пунктом 27 документа, ці зусилля мають бути спрямовані на зниження рівня соціальної напруженості, забезпечення соціальної та економічної стабільності, а також підвищення рівня безпеки у світі [25].

Таким чином, Копенгагенська декларація заклала основу сучасного розуміння соціальної безпеки як глобальної цінності, що передбачає гармонійне поєднання економічних, політичних і гуманітарних зусиль, спрямованих на створення умов, за яких кожна людина може жити гідно, без страху та у стабільному соціальному середовищі. Для України цей підхід є особливо актуальним, адже забезпечення соціальної безпеки громадян виступає не лише складовою державної політики, а й запорукою зміцнення національної єдності, стабільності та демократичного розвитку.

На етапі становлення незалежної України, а також упродовж усього періоду її подальшого розвитку, держава послідовно приділяє значну увагу питанням соціальної сфери, зокрема формуванню ефективної системи соціальної безпеки. Це відображено у низці ключових нормативно-правових актів, які визначають концептуальні засади державної політики у сфері соціального захисту, стабільності та безпеки.

Початок правового осмислення категорії соціальної безпеки в Україні пов'язується з ухваленням у 1990 році Декларації про державний суверенітет України, де вперше було започатковано ідею соціальної спрямованості державної політики як одного з головних напрямів забезпечення національної безпеки.

Наступним важливим етапом стало прийняття у 1996 році Конституції України, яка закріпила принцип соціальної орієнтації економіки. У ній визначено, що держава зобов'язана забезпечувати кожному громадянину соціальний захист і гідний рівень життя. Основний Закон гарантує кожному право на достатнє харчування, одяг, житло та інші складові гідного існування [24]. Саме ці положення стали фундаментом для розвитку правових засад соціальної безпеки як елемента національної безпеки.

У Концепції (основах державної політики) національної безпеки України

1997 року вперше було системно окреслено сім сфер національної безпеки, серед яких окреме місце посіла соціальна безпека. Документ визначив основні загрози у цій сфері та визначив напрями державної політики, спрямованої на їхнє усунення.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) детально розглянуто загрози національним інтересам у соціальній та гуманітарній сферах. У законі наголошується, що соціальні ризики, зокрема зростання безробіття, бідності, демографічна криза та соціальна нерівність, безпосередньо впливають на рівень соціальної безпеки держави [69].

Вперше чітко визначення ролі соціальної безпеки як елемента державної політики було подано у Стратегії національної безпеки України (2007 р.), де соціально-гуманітарна сфера визнана пріоритетним напрямом забезпечення стабільності. Цього ж року у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України було закріплено офіційне визначення поняття соціальної безпеки як «стану розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз» [60].

Подальший розвиток концепції соціальної безпеки відбувся у Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» (2012 р.), де наголошено на необхідності посилення соціальної стабільності, забезпечення добробуту громадян та зміцнення соціальної єдності.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2015 р.) визначення поняття соціальної безпеки було розширено: наголошувалося не лише на забезпеченні гідного рівня життя, а й на необхідності розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу держави [61].

Того ж року ухвалено Стратегію національної безпеки України, яка визначила пріоритети державної політики у сфері захисту прав і свобод людини, забезпечення соціальної справедливості, економічного та гуманітарного розвитку, а також інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО [73]. У

тому ж 2015 році була затверджена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», спрямована на практичне впровадження європейських стандартів життя, підвищення рівня добробуту населення та досягнення соціальної стабільності.

Систематизація підходів до формування державної політики у сфері безпеки була здійснена у Законі України «Про національну безпеку України» (2018 р.), який закріпив основи, принципи та цілі державної політики у галузі національної безпеки та оборони. Відповідно до нього, стратегічним документом довгострокового планування визначається Стратегія національної безпеки України, яка має комплексно охоплювати всі аспекти безпеки – від воєнної до соціально-гуманітарної [66].

Таким чином, еволюція державної політики у сфері соціальної безпеки в Україні демонструє поступовий перехід від декларативного визначення її сутності до практичного впровадження принципів соціального захисту, розвитку людського капіталу та формування стійкої, соціально орієнтованої держави.

У Законі України «Про національну безпеку України» (2018 р.) термін «соціальна безпека» безпосередньо не визначено. Документ головним чином спрямований на розмежування повноважень державних органів у сферах національної безпеки та оборони, інтеграцію їхньої діяльності, удосконалення системи командування й контролю, а також запровадження демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони [66].

Закон визначає, що основним документом стратегічного планування у цій сфері є Стратегія національної безпеки України. Водночас і Стратегія не містить чіткого визначення поняття «соціальна безпека», хоча акцентує на необхідності реформ, спрямованих на подолання бідності, скорочення соціальної нерівності, підвищення рівня життя населення та наближення соціально-економічних стандартів до рівня держав Центральної та Східної Європи – членів ЄС [73].

Науковцями термін «соціальна безпека» трактується по-різному (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Наукові підходи щодо визначення поняття «соціальна безпека»

Автор, джерело	Визначення
Лібанова Е. [28]	Стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також є результатом реалізації соціальної політики
Приятельчук А. О. [52]	Стан суспільства, за якого забезпечується нормальне відтворення суспільства як демографічної популяції, як нації, як народу
Весельська Л. А. [10]	Позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами управління підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб її розвитку
Новікова О.Ф. [41]	Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливу загроз національній безпеці, що є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність
Скуратівський В., Линдюк О. [84]	Стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик ;
Пастернак- Таранушенко Г.А. [17]	Різновид безпеки, що базується на психологічному стані населення країни
Подольська Є.А. Назаркін П.О. [40]	Комплекс заходів і технологій, які спрямовані на збереження і розвиток існуючої у державі соціальної системи
Сиченко О.О. [85]	Це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз
Підлипна Р.П. [31]	Захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері, за якої забезпечуються належний рівень життя населення, розширене відтворення, людський розвиток та соціальний прогрес у суспільстві

Джерело: систематизовано автором за [10, 17, 28, 31, 40, 41, 52, 84, 85]

Варто зазначити, що більшість сучасних українських науковців визначають безпеку як стан захищеності від певних загроз і небезпек, що є цілком обґрунтованим підходом. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови безпека трактується як «стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує; відсутність небезпеки, збереженість, надійність» [8]. Зі свого боку, Енциклопедія Сучасної України подає ширше визначення

цього поняття, розглядаючи безпеку як стан, тенденції розвитку та умови життєдіяльності соціуму, його структур і інститутів, за яких забезпечується збереження їх якісних характеристик та стабільне, притаманне їхній природі функціонування з урахуванням об'єктивно зумовлених змін [18].

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що головною метою соціальної безпеки є забезпечення гідного рівня життя населення, однак у реальних умовах це завдання часто залишається нереалізованим. Усе, що призводить до зниження якості життя, соціальної несправедливості чи дестабілізації суспільних відносин, розглядається як чинник, що становить загрозу соціальній безпеці. Взаємозв'язок між соціальною стабільністю суспільства та його соціальною безпекою знаходить відображення у різноманітних концептуальних підходах сучасних наукових досліджень.

Як зазначає А. Приятельчук, соціальна стабільність може розглядатися як мета або стан досягнутої соціальної безпеки. Вона відображає здатність соціально-політичної системи протистояти деструктивним впливам, зберігати внутрішню рівновагу, забезпечувати інтеграцію суспільства та його адаптацію до нових соціально-економічних і політичних умов [52].

Отже, ефективне забезпечення соціальної безпеки неможливе без наявності певних механізмів запобігання кризовим явищам, основним завданням яких є недопущення виходу ключових елементів соціальної системи за межі критичного стану. Реалізація цих механізмів на практиці вимагає чіткої правової регламентації та створення ефективної системи інституційного забезпечення. Саме нормативно-правова база та інституційна структура утворюють основу для практичного втілення принципів соціальної безпеки, формуючи дієві інструменти державного регулювання у сфері трудових відносин та соціального захисту населення.

1.2. Нормативно-правове та інституційне забезпечення управління соціальною безпекою та трудовими відносинами

Управління соціальною безпекою та трудовими ресурсами на загальнодержавному рівні забезпечується системою органів державної влади, до якої входять Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство соціальної політики України, Державна служба зайнятості України, Пенсійний фонд України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство економіки України, а також створене у 2018 році Міністерство у справах ветеранів України.

Ключову роль у цій системі відіграє Міністерство соціальної політики України, оскільки саме воно відповідає за реалізацію державної соціальної політики, спрямованої на підвищення якості життя населення, удосконалення системи соціальних стандартів і гарантій, розвиток пенсійного забезпечення, покращення доступу до соціальних послуг, підтримку інклюзивності та забезпечення рівних можливостей. Важливими напрямками діяльності міністерства є також захист прав дітей і жінок, запобігання та протидія домашньому насильству. Управлінська діяльність цього органу ґрунтується на реалізації щорічних і стратегічних планів, а також на виконанні положень стратегічних документів, схвалених Президентом України та Кабінетом Міністрів України [5].

Основні довгострокові пріоритети діяльності Міністерства соціальної політики України визначені у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2020 року № 4713 [63]. Вони охоплюють кілька ключових напрямів.

Перший напрям – забезпечення належних соціальних стандартів і якості соціальних послуг. Його зміст включає подолання бідності, підвищення рівня та якості життя населення, стимулювання інвестицій у соціальну безпеку, створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою, запровадження сучасних методик розрахунку прожиткового мінімуму, розвиток мережі базових соціальних послуг та розширення охоплення

ними вразливих верств населення. Окрему увагу приділено підготовці кваліфікованих фахівців із соціальної роботи та розробці державних стандартів соціальних послуг.

Другий напрям – формування ефективної системи пенсійного забезпечення, що передбачає поступове підвищення рівня пенсій, захист прав внутрішньо переміщених осіб, розширення функціоналу електронного порталу Пенсійного фонду України, автоматизацію процесів пенсійного страхування та вдосконалення механізмів обслуговування громадян.

Третій напрям – посилення соціального захисту малозабезпечених і вразливих категорій населення шляхом упровадження адресної системи соціальної допомоги, субсидій на оплату житла, стимулювання економічної активності членів малозабезпечених сімей, а також реформування інституту соціального інспектування.

Четвертий напрям – підвищення рівня соціальної інтеграції та підтримки осіб з інвалідністю. У межах цього напрямку передбачено створення умов для забезпечення рівних прав і можливостей, оновлення системи оцінки втрати працездатності, удосконалення механізмів надання реабілітаційних послуг, підвищення доступності соціальної інфраструктури та сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю [63].

Варто зазначити, що відповідно до Програми, Міністерство економіки України визначене центральним органом, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку ринку праці. Поряд із цим, особливої уваги потребує підтримка окремих категорій громадян, які зазнали значного впливу внаслідок участі у бойових діях та потребують комплексної соціальної реабілітації.

Вагоме місце в системі управління соціальною безпекою посідає Міністерство у справах ветеранів України, діяльність якого спрямована на всебічну підтримку ветеранів, зокрема забезпечення їхнього психічного здоров'я, реалізацію законних прав, сприяння професійній орієнтації, здобуттю освіти та соціальній адаптації. Довгострокові пріоритети цього міністерства

зосереджені на створенні системи моніторингу потреб ветеранів, розширенні доступу до якісної медичної допомоги, впровадженні спеціалізованих програм медичних гарантій, розвитку системи реабілітації, поліпшенні житлових умов та функціонуванні державного реєстру ветеранів [63].

Крім того, Програма діяльності Кабінету Міністрів України № 4713 передбачає реалізацію комплексу короткострокових заходів соціальної підтримки, спрямованих на подолання наслідків пандемії COVID-19 та військової агресії проти України. Серед них – проведення щорічної індексації пенсій, надання допомоги соціально вразливим категоріям населення, спрощення процедур отримання тимчасової допомоги з безробіття, підвищення оплати праці медичних працівників і фахівців, залучених до ліквідації епідемічних спалахів, а також організація системи дистанційного навчання [63].

Системний аналіз стану соціальної сфери знайшов відображення у «Стратегії людського розвитку» від 2 червня 2021 року № 225, яка окреслює ключові проблеми, що безпосередньо впливають на рівень соціальної безпеки в Україні. Серед них насамперед зазначено демографічну кризу, зумовлену скороченням чисельності населення, його старінням, низьким рівнем народжуваності та високими показниками смертності. Додатково загострюють ситуацію недоліки у сферах освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту населення.

Освітня система не відповідає потребам сучасного ринку праці: підготовка фахівців не забезпечує необхідного рівня компетентностей, що ускладнює працевлаштування випускників. Дошкільна освіта не відповідає сучасним вимогам, середня школа не формує ключових навичок, професійно-технічна освіта залишається малоефективною, а вища – повільно реагує на зовнішні виклики через обмежене фінансування. У системі охорони здоров'я зберігаються проблеми доступності медичних послуг, недосконалість управління та недостатня робота щодо формування культури здорового способу життя [72].

Ці проблеми негативно впливають на соціальну стабільність і добробут населення. «Стратегія» визначає основні виклики: зниження рівня зайнятості

після пандемії COVID-19, вікові та гендерні диспропорції на ринку праці, приховане безробіття, дисбаланс попиту й пропозиції робочої сили, що стимулює трудову міграцію. Після 2020 року ситуація у сфері доходів і бідності погіршилася через зниження реальних прибутків і внутрішнє переміщення населення. Додатковими чинниками нестабільності є застарілі підходи до формування соціальних стандартів, складність адміністративних процедур, неузгодженість системи соціальних виплат і пільг, а також дефіцит фінансування пенсійної системи [71].

Для подолання наявних проблем у соціальній сфері та забезпечення підвищення рівня соціальної стабільності в Україні «Стратегією людського розвитку» визначено стратегічні та оперативні цілі, а також завдання й індикатори їх досягнення [71].

Першим пріоритетним напрямом визначено покращення медико-демографічної ситуації шляхом створення збалансованої системи охорони здоров'я, впровадження інноваційних технологій у медичній галузі та запровадження заходів стимулювання народжуваності.

Другий напрям передбачає розбудову освіченого, інклюзивного та інноваційного суспільства з рівними можливостями, що включає забезпечення доступу до якісної дошкільної освіти, продовження реформування загальної середньої освіти, підвищення якості професійної та вищої освіти, розвиток освіти дорослих і впровадження дистанційних форм навчання.

Третій ключовий блок спрямований на підвищення якості життя населення через активізацію зайнятості та розширення соціальної підтримки. Це передбачає сприяння становленню середнього класу, стимулювання економічної активності та зростання продуктивності праці, вдосконалення системи соціальних стандартів і гарантій, підвищення рівня пенсійного забезпечення, адресне надання соціальної допомоги, розвиток системи соціальних адміністративних послуг, інтеграцію осіб з інвалідністю у суспільство, дотримання прав внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечення ветеранів війни послугами професійної адаптації та психологічної реабілітації.

Унаслідок повномасштабної війни в Україні значно розширився спектр проблемних питань, що потребують невідкладного вирішення у сфері соціального захисту населення. Війна спричинила появу нових соціальних ризиків, зростання кількості осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також посилила потребу у вдосконаленні державної політики соціальної підтримки.

У 2024 році Міністерство соціальної політики України визначило низку ключових проблем соціальної сфери, серед яких – застарілі підходи до законодавчого регулювання соціального захисту, фрагментарність і неузгодженість системи соціальних виплат, їх орієнтація на статус, а не на реальні потреби громадян, а також складність і колізійність законодавства, зокрема у сфері пенсійного забезпечення [62].

Для їх подолання було визначено основні цілі: розроблення Соціального кодексу України, оптимізація системи соціальних виплат, стимулювання працевлаштування осіб з інвалідністю, посилення захисту прав дітей. Серед пріоритетів також – розвиток системи соціальних послуг в умовах децентралізації, підвищення кваліфікації соціальних працівників, цифровізація процесів соціального захисту, вирішення проблеми низького пенсійного забезпечення та адаптація законодавства до норм ЄС [62].

Ефективне управління соціальною безпекою та трудовими ресурсами потребує постійного оновлення законодавства, гармонізації його з нормами права Європейського Союзу, а також запровадження нових положень, спрямованих на захист прав соціально вразливих груп населення, ветеранів війни та військовослужбовців.

Серед основних нормативно-правових актів, що регулюють сферу соціального захисту та трудових ресурсів, слід виділити Закони України: «Про зайнятість населення» в редакції від 1 січня 2025 року № 5067-VI [58]; Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII (редакція від 1 січня 2025 року) [21]; «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» в редакції від 1 січня 2025 року № 875-XII [70]; «Про статус ветеранів

війни, гарантії їх соціального захисту» в редакції від 1 січня 2025 року № 3551-ХІІ [75]; «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» в редакції від 1 січня 2025 року № 3721-ХІІ (прийняті у 1991-1994 роках) [71]; «Про соціальні послуги» в редакції від 15 листопада 2024 року (прийнятий у 2019 році, гарантує право осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, на отримання соціальних послуг) [74] та інші.

В умовах воєнного стану до нормативно-правової бази було внесено низку змін, спрямованих на зміцнення соціальної безпеки населення. Зокрема, удосконалено порядок організації надання соціальних послуг на рівні регіонів і територіальних громад, спрощено процедуру отримання статусу малозабезпеченої особи, а також передбачено право на екстрене надання соціальних послуг у разі загрози життю або безпеці сім'ї чи окремої особи [53].

З метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів та посилення ролі держави як гаранта реалізації соціальних прав громадян із 1 січня 2023 року Фонд соціального страхування України було об'єднано з Пенсійним фондом України [56].

Реалізація цієї реформи забезпечила досягнення низки позитивних результатів. По-перше, відбулася оптимізація адміністративних витрат завдяки скороченню дублювання функцій та об'єднанню управлінських структур двох фондів, що дозволило щорічно заощаджувати близько 4-5 млрд грн бюджетних коштів. По-друге, спрощено процедури отримання громадянами соціальних виплат і послуг через створення єдиних центрів обслуговування, що підвищило доступність і зручність адміністративних послуг. По-третє, покращено координацію між різними видами соціального забезпечення – пенсійним та страховим, що дозволило формувати більш цілісну систему соціального захисту населення. По-четверте, створено передумови для подальшої цифровізації соціальних послуг та впровадження єдиної інформаційної системи обліку застрахованих осіб і отримувачів виплат. Це об'єднання супроводжувалося законодавчим розширенням прав осіб, які втратили працездатність, зокрема щодо забезпечення доступу до послуг медичної та соціальної реабілітації

Попри наявність стратегічних документів і сформовану систему суб'єктів управління соціальною безпекою, у практичній діяльності зберігаються суттєві недоліки. Зокрема, відсутня цілісна система моніторингу ефективності досягнення стратегічних та оперативних цілей, а також дієвий контроль за реалізацією заходів Міністерства соціальної політики України. Стратегічні документи оновлюються несвоєчасно, що ускладнює адаптацію управлінських рішень до динамічних змін зовнішнього середовища. Так, «Стратегія національної безпеки України» від 14 вересня 2020 року № 392 визначила ключові загрози й напрями розвитку людського капіталу, які стали основою для подальшої розробки «Стратегії людського розвитку» від 2 червня 2021 року № 225 [72].

Наведемо основні переваги та недоліки управління соціальною безпекою та трудовими ресурсами в Україні у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні переваги та недоліки управління соціальною безпекою та трудовими ресурсами в Україні

Переваги управління	Недоліки управління
Розроблені стратегічні документи, покладені в основу управління соціальною безпекою, з чітко визначеними стратегічними оперативними цілями, завданнями, індикаторами результативності досягнення цілей	Стратегічні документи як інструмент управління не оновлюються своєчасно, відсутня система моніторингу індикаторів результативності досягнення цілей
Затвердження короткострокових дій, програм та планів роботи урядом та уповноваженими органами для реагування на виклики зовнішнього середовища, визначення пріоритетних дій уряду та уповноважених органів із вирішення соціальних проблем Централізація управління соціальними виплатами та соціальною допомогою, що може ускладнювати процеси їх надання та отримання, неспроможність громад у фінансуванні соціальних послуг в умовах децентралізації	Короткострокові дії уряду та уповноважених органів управління обмежені, охоплюють окремі питання соціальної безпеки (наприклад, соціальна підтримка окремих вразливих верств населення, оптимізація соціальних витрат держави, цифровізація окремих процесів надання соціальної допомоги) Зосередження функцій управління на національному рівні потребує значних фінансових ресурсів, що призводить до зростання витрат державного бюджету на соціальний захист та забезпечення

Продовження табл. 1.2

Наявність нових норм щодо захисту прав вразливих верств населення, імплементація норм права ЄС в українське законодавство	Повільні зміни нормативно-правового регулювання соціальної сфери, що не вирішує основних проблем забезпечення соціальної безпеки: скорочення бідності, підвищення реальної заробітної плати, продуктивності праці, рівня якості життя
Діяльність Інформаційно-обчислювального центру при Міністерстві соціальної політики України спрощує процеси інформаційного обміну, взаємодії надавачів соціальних послуг	Діяльність Інформаційно-обчислювального центру потребує залучення високо кваліфікованих людських ресурсів, фінансових вкладень для подальшої цифровізації управлінської діяльності

Джерело: [5]

У сфері регулювання трудових відносин у період воєнного стану відбулися суттєві зміни, спрямовані на адаптацію правового поля до нових соціально-економічних умов. Зокрема, оновлено механізми колективно-договірного регулювання – процесу узгодження умов праці, оплати та соціальних гарантій між представниками працівників та роботодавцями. Законодавчі зміни передбачають розширення кола учасників колективних переговорів, можливість тимчасового призупинення окремих положень колективних договорів за обставин воєнного стану, а також встановлення чіткого порядку узгодження норм договорів різних рівнів у випадках виникнення колізій [64].

Окрему увагу приділено соціальному захисту вразливих категорій працівників. Зокрема, законодавчо закріплено право вагітних жінок самостійно визначати оптимальний час виходу у декретну відпустку відповідно до індивідуальних медичних рекомендацій та стану здоров'я, що дозволяє враховувати особливості перебігу вагітності та потреби кожної жінки [54].

Для ветеранів війни впроваджено систему електронних посвідчень, що забезпечує спрощений доступ до пільг і соціальних послуг без необхідності постійного пред'явлення паперових документів. Ця інновація супроводжується створенням механізму автоматичного обміну даними між державними реєстрами та інформаційними базами, що підвищує оперативність надання соціальної підтримки [38].

В умовах воєнного стану виникла потреба вдосконалення законодавства

для забезпечення балансу між захистом трудових прав і підтримкою економічної діяльності. Нові нормативні акти врегулювали особливості трудових відносин у різних секторах, створивши умови для безперервності роботи [68].

У 2024 році вперше врегульовано правовий статус домашніх працівників (Закон України від 25 квітня 2024 року № 3680-IX). Нова глава XI-A «Праця домашніх працівників» Кодексу законів про працю визначає обов'язкові умови договорів, гарантує державний захист, своєчасну оплату та добровільну участь у системі соціального страхування [55].

Активна цифровізація соціально-трудової сфери сприяла впровадженню електронного обліку трудової діяльності, запровадженню електронної трудової книжки та автоматизованому процесу призначення пенсій через персональний кабінет на вебпорталі Пенсійного фонду України [38]. Ці нововведення забезпечують оперативність, прозорість і зручність у взаємодії громадян із державними установами.

З метою підвищення доступності соціальних послуг Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України реалізує низку цифрових ініціатив, серед яких проєкт «єОздоровлення», що надає можливість дітям з інвалідністю та дітям із багатодітних малозабезпечених сімей отримувати якісні оздоровчі послуги, та проєкт «єДопомога», спрямований на швидке надання адресної підтримки родинам, які постраждали від воєнних дій.

У межах модернізації бізнес-процесів та спрощення обміну інформацією впроваджується цифровізація документообігу із застосуванням електронних реєстрів. Ключовим елементом цифрової трансформації соціальної сфери є платформа «Дія», через яку громадяни можуть отримувати електронні довідки, оформлювати соціальні виплати, подавати заяви на державну допомогу та отримувати інші адміністративні послуги в онлайн-режимі, що суттєво спрощує взаємодію з державними органами.

Для забезпечення прозорості управління гуманітарною допомогою створено автоматизовану систему її реєстрації, митного контролю та розподілу. Водночас формується єдина інформаційна система соціальної сфери, яка

об'єднує всіх надавачів послуг і забезпечує ефективний обмін даними між державними та недержавними установами. Станом на 6 березня 2025 року до цієї системи вже підключено 3854 організації, підприємства та установи різних форм власності. Додатково впроваджено реєстр внутрішньо переміщених осіб, який містить актуальні дані про їхній вік, стать і регіональний розподіл, що дозволяє оптимізувати управління системою соціального забезпечення та цільове спрямування державної допомоги.

Процеси децентралізації, розпочаті в Україні у 2014 році, сприяли підвищенню ефективності управління соціальною сферою, розвитку регіонів і розширенню доступу до послуг. Передача частини повноважень у сфері соціального захисту на місцевий рівень дозволила краще враховувати потреби громад [65].

Незважаючи на комплексність реформ, впровадження цифрових інновацій і розширення повноважень органів місцевого самоврядування, система управління соціальною безпекою залишається вразливою до впливу зовнішніх чинників, що можуть нівелювати досягнуті результати та створити нові виклики для забезпечення соціального захисту населення. Війна та пандемія COVID-19 спричинили структурні зміни на ринку праці, посилили територіальні дисбаланси та загострили проблеми соціального забезпечення [44].

Варто зазначити, в Україні сформовано систему суб'єктів управління соціальною безпекою та трудовими ресурсами, діяльність яких охоплює вирішення освітніх, культурних і соціальних питань, а також забезпечення доступу населення до якісних медичних послуг. Основна мета управління цією сферою полягає у підвищенні рівня життя громадян, забезпеченні зайнятості, зокрема для вразливих категорій населення, удосконаленні соціальних стандартів і пенсійного забезпечення, а також у цифровізації процесів надання соціальної допомоги.

Під впливом воєнних викликів в Україні відбулися суттєві законодавчі, інституційні та фінансові зміни у сфері соціальної безпеки та трудових відносин. Вони спрямовані на посилення соціального захисту, підтримку найбільш

уразливих груп населення, удосконалення регулювання трудових відносин і мінімізацію соціальних ризиків. В умовах збройної агресії пріоритети державної політики змістилися у бік забезпечення внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців і їхніх родин, ветеранів війни та пенсіонерів.

Водночас ефективність функціонування створеної нормативно-правової та інституційної системи значною мірою залежить від стану соціальної безпеки у сфері праці та зайнятості, яка виступає базовим елементом загальної системи соціальної безпеки держави. Саме трудові відносини та зайнятість визначають рівень доходів населення, можливості для самореалізації та соціальної інтеграції, а також формують основу для сталого функціонування системи соціального захисту. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення специфіки соціальної безпеки у трудовій сфері для мінімізації соціальних ризиків і обґрунтування ефективних управлінських заходів.

1.3. Особливості соціальної безпеки у сфері праці та зайнятості

Вивчення соціальної безпеки здійснюється на основі різноманітних методологічних підходів. Зокрема, економісти виділяють чотири основні напрями її вивчення. Вертикальний підхід передбачає аналіз соціальної безпеки держави через призму окремих рівнів ієрархії, з акцентом на формування та розвиток безпеки на регіональному (мікроекономічному) рівні, де безпека держави забезпечується безпекою регіонів і територій. Горизонтальний підхід фокусується на функціональній структурі соціальної безпеки, що охоплює трудовий потенціал, соціальну сферу, ринок праці, зайнятість та міграційну безпеку. Моністичний підхід визначає ключові напрями забезпечення безпеки у боротьбі з тіньовою економікою, корупцією та іншими загрозами. Зовнішньоекономічний або соціально-психологічний напрям оцінює рівень захисту життєво важливих інтересів соціальних одиниць на макро- та мікрорівні, включаючи розвиток людського потенціалу, стимулювання діяльності,

соціалізацію та життєзабезпечення [1]. Таким чином, під час вивчення соціальної безпеки виникають складнощі, пов'язані з визначенням і кількісною оцінкою наявних ризиків.

Кожен з цих підходів має свої переваги та обмеження, проте для комплексного аналізу соціальної безпеки у сфері праці та зайнятості доцільно розглянути детальніше декілька ключових напрямів.

Вертикальний підхід дозволяє простежити, як соціальна безпека формується на різних рівнях управління – від національного до місцевого. Він важливий для розуміння того, як політика зайнятості трансформується в конкретні програми на регіональному рівні. Наприклад, державна стратегія подолання безробіття може мати різну ефективність у регіонах залежно від їх економічного потенціалу та демографічної ситуації. Ключовим є необхідність узгодженості дій між рівнями влади для досягнення синергетичного ефекту у забезпеченні соціальної безпеки.

Горизонтальний підхід передбачає комплексний аналіз функціональної структури суспільства, акцентуючи увагу на взаємозв'язку ключових елементів. Трудовий потенціал розглядається як основний ресурс, що визначає здатність держави підтримувати економічну активність населення. Соціальна сфера охоплює систему соціального захисту, охорону здоров'я, освіту та соціальні послуги. Ринок праці та зайнятість формують економічну безпеку населення, забезпечують стабільний дохід і можливості для професійного розвитку. Міграційна безпека включає регулювання мобільності населення та баланс між трудовими ресурсами регіонів. Така методологія дозволяє оцінити соціальну безпеку як цілісну систему взаємопов'язаних елементів.

Моністичний підхід концентрується на виявленні та нейтралізації критичних загроз соціальній безпеці, зокрема тіньової економіки та корупції. У сфері праці тінізація трудових відносин та корупційні схеми при працевлаштуванні підривають соціальну безпеку громадян і держави. Тіньова зайнятість позбавляє працівників соціального захисту, зменшує податкові надходження та створює несправедливу конкуренцію. Це передбачає розробку

цільових стратегій протидії, включаючи посилення контролю за трудовим законодавством та детінізацію економіки.

Зовнішньоекономічний або соціально-психологічний підхід розширює розуміння соціальної безпеки, включаючи нематеріальні аспекти добробуту. У сфері праці увага зосереджується на впливі працевлаштування на розвиток людського потенціалу, соціалізацію та психологічне благополуччя. Робота є не лише джерелом доходу, а й чинником самореалізації та формування соціального статусу. Зовнішньоекономічний аспект враховує вплив глобалізації та міжнародної міграції на національний ринок праці. Інтеграція України у світовий економічний простір створює як нові можливості для зайнятості, так і виклики, пов'язані з відтоком кадрів та необхідністю адаптації до міжнародних стандартів. Важливим є акцент на якісних характеристиках праці, включаючи гідні умови та можливості для професійного розвитку.

Важливо зазначити, що кожен з цих методологічних підходів до вивчення соціальної безпеки неминуче стикається з необхідністю аналізу ринку праці як ключового елемента соціально-економічної системи. Саме ринок праці виступає тією сферою, де реалізуються трудові відносини, формується зайнятість населення та визначаються умови соціального захисту працівників.

Поняття «ринок праці» завжди викликало інтерес як у науковців, так і в практиків різних сфер, зокрема філософії, соціології, психології та економіки. Дослідники розглядали ринок праці через призму власних поглядів, переконань та специфіки об'єктів дослідження, що зумовило множинність підходів до його визначення. При цьому більшість трактувань є взаємодоповнюючими і не суперечать одне одному.

Серед основних дискусійних питань – співвідношення термінів «ринок праці» та «ринок робочої сили». На думку А. Калініної, робоча сила відображає потенційну здатність до праці, тоді як праця є її реалізованою формою, через що поняття «ринок робочої сили» є ширшим і включає не лише зайнятих, а й безробітних, які активно шукають роботу [49]. А. Ачкасов зазначає, що оскільки праця не може розглядатися як товар, правильніше вживати термін «ринок

робочої сили», а не «ринок праці» [2]. Подібною позиції дотримується В. Герасимчук, підкреслюючи, що перехід ринку робочої сили в ринок праці відбувається не під час ринкових відносин, які є лише передумовою, а в процесі відтворення робочої сили [12]. Погоджуючись із цим підходом, вважаємо доцільним використовувати терміни «ринок праці» та «ринок робочої сили» як синонімічні поняття.

В. Петюх, хоча й надає перевагу терміну «ринок праці», вважає його дещо умовним і спрощеним. На його думку, точніше говорити про «ринкові відносини у сфері праці» або «ринкові відносини у сфері зайнятості населення найманою працею», оскільки ринок праці, на відміну від інших ринків, не має чітко визначеного єдиного товару. Хоча найчастіше вважають товаром робочу силу, цей ринок має свою специфіку [49].

Деякі дослідники поділяють ринок праці на дві складові: ринок робочої сили, що відображає пропозицію, та ринок робочих місць, що відображає попит. Взаємодія цих складових визначає механізм функціонування ринку праці та впливає на рівень заробітної плати. Погоджуючись з В. Петюхом, можна стверджувати, що ринок робочих місць є відносно самостійним, хоча на сучасному етапі його значення залишається переважно теоретичним і цікавить насамперед науковців.

Узагальнюючи, визначення поняття «ринок праці» доцільно здійснювати комплексним, системним і діалектичним підходами з використанням методів соціально-економічного аналізу. Комплексний підхід враховує організаційно-економічні, соціально-психологічні, правові та інші аспекти, з акцентом на соціально-економічні чинники. Системний підхід передбачає встановлення взаємозв'язків між різними елементами ринку та визначення шляхів досягнення його цілей. Діалектичний метод дозволяє розглядати ринок праці як сукупність відносин між людьми щодо відтворення робочої сили.

Розглядаючи робочу силу як товар, слід виділити її специфічні особливості [48]: по-перше, носієм товару є людина з правами та обов'язками в суспільстві; по-друге, працівник продає свою працю тимчасово, зберігаючи власність на

здібність до праці; по-третє, робоча сила приносить дохід лише в процесі реалізації; по-четверте, для її відтворення потрібні життєві блага; по-п'яте, вона визначально впливає на створення матеріальних і духовних благ.

Робоча сила невіддільна від працівника та не може стати власністю покупця. Роботодавець може лише орендувати її на певний період. Робоча сила є товаром лише тоді, коли людина є її власником, не має власних засобів виробництва і змушена продавати свою здатність до праці [2].

Праця – це діяльність людини, що включає фізичні та розумові зусилля, спрямовані на створення матеріальних і духовних благ [49]. Важливо розрізнити працю та здатність до неї: на ринку праці реалізується купівля-продаж здатності до праці – робочої сили, яку роботодавець орендує за оплату. При цьому роботодавця цікавить результат – обсяг і якість виконаної роботи [7].

Таким чином, робоча сила набуває суспільної цінності в процесі її використання, коли працівник виконує роботу з необхідним результатом.

Відносини, що формуються у сфері праці, є базовими для економічної системи будь-якої країни, оскільки праця має визначальне значення як для окремої особи, так і для суспільства в цілому [92].

Для глибшого розуміння ролі праці в суспільному житті необхідно проаналізувати її багатоаспектний характер. Праця не є лише механізмом виробництва товарів і послуг – вона виконує низку важливих суспільних функцій, що формують основу соціально-економічного розвитку. Сутність праці як соціального явища виявляється в її функціях, кожна з яких відображає певний аспект впливу трудової діяльності на індивіда та суспільство загалом. Розглянемо детальніше соціальні функції ринку праці, що визначають його значення для забезпечення соціальної безпеки (табл. 1.3).

Соціальні функції ринку праці

Вид соціальної функції	Характеристика
Творча	Розвиток виробництва не повинен бути самоціллю, він передусім має забезпечувати вільний розвиток сутнісних сил особистості, який залежить від багатьох чинників – матеріально-технічної бази системи освіти, професійного навчання тощо. Праця повинна бути сферою самореалізації, самоутвердження людини
Матеріально-культурна	Забезпечення суспільства предметами та послугами, які задовольняють потреби людини.
Ціннісна	Пов'язана з формуванням у працівників ціннісних установок, мотиваційної сфери, життєвих цілей та планів на майбутнє.
Статусна	Зумовлена неоднаковим значенням у суспільстві різних видів праці.
Соціально-диференційна	Неоднорідність праці, відмінність у змісті й характері праці визначають відмінність соціальних рис професійно-кваліфікаційних груп працівників. Це зумовлює диференціацію, соціальну неоднорідність і створює основу для формування соціальної структури як конкретного підприємства, так і для суспільства в цілому.
Економічна	Забезпечення матеріального добробуту працівника і членів його сім'ї, адже сама людина не може забезпечити себе всіма необхідними предметами та послугами
Інтелектуальна	У праці та завдяки праці люди пізнають як закони свого розвитку, так і закони природи. Інтелектуальна, творча праця відкриває кожній окремій людині та людству загалом шлях до свободи, включаючи свободу від природних небезпек, від хвороб, матеріальних нестатків.

Джерело: [47]

Детальне вивчення соціальних функцій праці показує, що трудова діяльність є набагато ширшим поняттям, ніж просто процес створення матеріальних благ. Вона впливає на формування особистості, визначає соціальний статус індивіда та його місце в суспільстві. Проте реалізація цих функцій можлива лише за умови активної участі людини в трудовому процесі, тобто через зайнятість. Саме зайнятість виступає тим механізмом, через який людина отримує доступ до реалізації всіх перерахованих функцій праці та забезпечення власного добробуту.

Зайнятість є ключовим чинником задоволення матеріальних, соціальних та

особистих потреб людини, оскільки визначає її доходи та якість життя. Крім фінансових можливостей, працевлаштована особа отримує ширші можливості для соціальної взаємодії, розвитку навичок та встановлення особистих і професійних контактів. Робота, що відповідає інтересам і здібностям людини, сприяє її саморозвитку та самореалізації, дозволяє реалізувати потенціал, досягати професійних цілей і відчувати власну цінність.

Враховуючи багатофункціональну природу праці та центральну роль зайнятості в житті людини, важливо розглянути, яким чином рівень зайнятості населення впливає на соціальну безпеку суспільства в цілому. Зайнятість населення є не лише індивідуальним економічним показником, а й важливим індикатором стабільності та благополуччя держави. Високий рівень зайнятості сприяє формуванню стійкої податкової бази, зниженню соціальної напруги та створенню умов для сталого розвитку. Розглянемо детальніше основні аспекти впливу зайнятості на соціальну безпеку (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Вплив зайнятості населення на соціальну безпеку суспільства

Чинники	Вплив зайнятості
Доходи населення	Люди, які працюють, зазвичай отримують стабільний дохід, що підвищує економічну безпеку як сімей, так і окремих осіб.
Податкові надходження	Заробітна плата працівників формує податкові надходження, які використовуються для фінансування соціальних програм.
Соціальне страхування	Наявність роботи забезпечує доступ до державних соціальних послуг і страхових програм.
Соціальна інтеграція	Зайнятість сприяє соціальній інтеграції через розвиток професійних та інших соціальних контактів.
Доступ до освіти	Працевлаштовані особи мають більше можливостей для освіти, саморозвитку та підвищення професійної кваліфікації.
Соціальна стабільність	Зниження безробіття зміцнює соціальну стабільність і зменшує ймовірність конфліктів у суспільстві.

Джерело: складено автором за результатами дослідження

Отже, зайнятість визначає не лише економічний розвиток, а й сприяє соціальній стабільності та загальному добробуту суспільства.

Враховуючи значення зайнятості для соціальної безпеки, важливо розуміти, що зайнятість не є однорідним явищем. Вона має різноманітні форми та види, кожен з яких характеризується специфічними особливостями щодо умов

праці, соціального захисту та впливу на добробут працівників. У загальному тлумаченні види зайнятості можуть бути класифіковані за різними ознаками, що дозволяє комплексно оцінити структуру ринку праці та виявити його проблемні аспекти.

У загальному тлумаченні види зайнятості можуть бути класифіковані за різними ознаками. Найбільш типова класифікація видів зайнятості представлена на рис. 1.3.

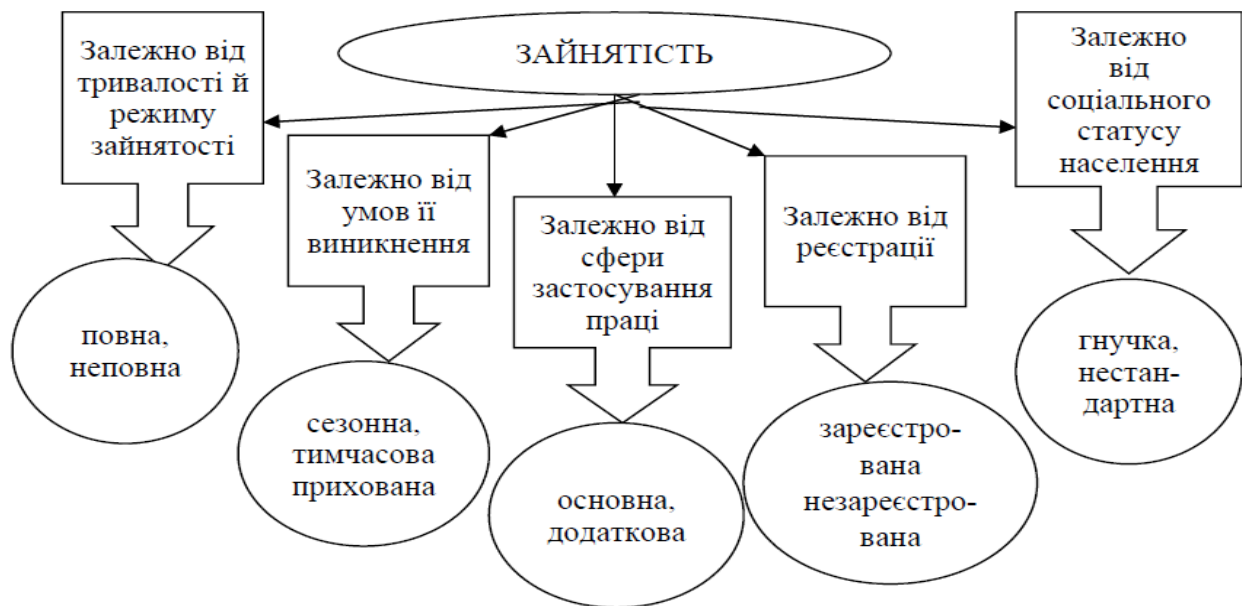

Рисунок 1.3 – Класифікація видів зайнятості

Джерело: [47]

Наведена класифікація демонструє багатогранність зайнятості як соціально-економічного явища. Кожен вид зайнятості має свої особливості впливу на соціальну безпеку: повна зайнятість забезпечує максимальний соціальний захист і стабільний дохід, тоді як часткова зайнятість може призводити до економічної вразливості працівників. Первинна та вторинна зайнятість відображають структуру трудової активності населення, де вторинна зайнятість часто компенсує недостатній рівень доходів від основної роботи. Варто виділити розмежування формальної та неформальної зайнятості, оскільки остання створює значні ризики для соціальної безпеки як окремих працівників, так і держави в цілому.

Експерти Міжнародної організації праці (МОП) [95] також виділяють

неформальну зайнятість (informal employment) як форму праці, що не забезпечує правового або соціального захисту для працівників, що підвищує їхню економічну вразливість.

Тіньова зайнятість як специфічна форма неформальної зайнятості є вагомим викликом для соціальної безпеки держави. Це явище виникає як складова тіньової економіки та передбачає діяльність, спрямовану на отримання доходів поза законодавчим контролем, із свідомим ухиленням від виконання законодавчих норм, сплати податків та соціальних зобов'язань. Тіньова зайнятість включає підпільні, фіктивні та кримінальні форми праці, що забезпечують тіньовий ринок праці ресурсами для підтримки нелегальних економічних процесів. Це явище не лише позбавляє працівників належного соціального захисту, а й підриває фінансову стабільність держави через скорочення податкових надходжень, створює несправедливу конкуренцію на ринку праці та деформує його структуру. В умовах збройної агресії проблема тіньової зайнятості набуває додаткового значення, оскільки послаблює економічний потенціал держави саме в період, коли необхідна максимальна мобілізація фінансових ресурсів для забезпечення обороноздатності та відновлення економіки [15].

Існують низка факторів, що сприяють поширенню тіньової зайнятості. По-перше, низький рівень заробітної плати у державному секторі змушує значну частину населення шукати додаткові доходи поза офіційним оформленням. По-друге, надмірне податкове навантаження, недосконала податкова система та нерівномірний розподіл податків спонукають економічних агентів переходити до тіньової діяльності. По-третє, недостатня якість державних послуг у сферах освіти, медицини та інших галузях призводить до розширення платних послуг, що функціонують поза контролем держави. По-четверте, низька компетентність і обізнаність державних службовців, високий рівень корупції та надмірне регулювання підприємництва стимулюють ухилення від офіційних норм. По-п'яте, слабкий рівень довіри населення до державних структур також сприяє поширенню неформальної зайнятості [88].

Тіньова зайнятість існує і в офіційному секторі та охоплює всіх, хто фактично не підпадає під трудове законодавство, систему оподаткування й соціального страхування. У глобальній економіці вона зростає навіть у розвинених країнах через поширення гнучких форм роботи. У країнах з перехідною економікою основними чинниками поширення неформальної зайнятості є бажання уникнути податків і недовіра до держави. Спільною рисою такої зайнятості є вразливість – обмежений доступ до фінансів, навчання, страхування та правового захисту. Її облік важливий для політики зайнятості, розвитку підприємництва та створення нових робочих місць.

Таким чином, організація праці та розвиток ринку праці безпосередньо визначають рівень життя й добробут населення. Відтак розв'язання проблем зайнятості є ключовою умовою зміцнення соціальної безпеки суспільства та формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Зайнятість виступає важливим показником ефективності соціально-економічних реформ, оскільки поєднує економічні, соціальні й демографічні аспекти розвитку. З економічного погляду, вона забезпечує людині можливість самостійно підтримувати гідний рівень життя для себе та своєї сім'ї, що, своєю чергою, сприяє підвищенню продуктивності праці та загальної ефективності суспільного виробництва.

Висновки до розділу 1

У результаті аналізу теоретико-методологічних основ управління соціальною безпекою у сфері зайнятості встановлено, що соціальна безпека є складною системною категорією, яка формується під впливом соціально-економічних, інституційних і правових чинників та безпосередньо пов'язана зі станом національної безпеки держави. Узагальнення наукових підходів дало змогу визначити, що соціальна безпека розглядається не лише як стан захищеності від загроз, а як результат цілеспрямованої державної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя, соціальної стабільності та

відтворення людського капіталу.

Аналіз нормативно-правового та інституційного забезпечення управління соціальною безпекою показав, що в Україні сформовано розгалужену систему суб'єктів управління, діяльність яких регламентується значною кількістю стратегічних, програмних і законодавчих документів. При цьому встановлено, що категорія «соціальна безпека» переважно не має чіткого законодавчого визначення, а реалізується опосередковано через положення стратегій національної безпеки, людського розвитку, соціальної політики та регулювання ринку праці.

Отримані теоретичні положення свідчать про тісний взаємозв'язок соціальної безпеки із соціальною стабільністю, зайнятістю та функціонуванням ринку праці. Саме сфера праці виступає ключовим механізмом реалізації соціальних прав громадян, формування доходів населення та зниження соціальної напруженості. Таким чином, рівень соціальної безпеки у значній мірі визначається ефективністю регулювання зайнятості, станом трудових відносин та здатністю держави реагувати на незбалансованість структури на ринку праці.

Узагальнення управлінських даних виявило наявність суттєвого розриву між задекларованими стратегічними цілями та практичними механізмами їх реалізації. Зокрема, виявлено фрагментарність соціальних заходів, недостатню координацію між органами влади, відсутність дієвої системи моніторингу результативності державних програм, а також обмежену спроможність територіальних громад у забезпеченні соціальних послуг в умовах децентралізації. В умовах воєнного стану ці проблеми набули системного характеру та посилили соціальні ризики, пов'язані з безробіттям, міграцією, зниженням доходів і зростанням кількості вразливих груп населення.

Таким чином, за результатами першого розділу отримано цілісне уявлення про соціальну безпеку у сфері зайнятості як багаторівневу систему, ефективність якої залежить не лише від наявності нормативно-правової бази, а й від узгодженості управлінських рішень, превентивного характеру соціальної політики та здатності держави забезпечувати стійкість ринку праці в умовах

кризових викликів. Сформований теоретико-інформаційний базис створює підґрунтя для подальшого аналізу фактичного стану соціальної безпеки на ринку праці України та обґрунтування напрямів удосконалення механізмів її забезпечення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

2.1. Соціально-економічні умови функціонування ринку праці України

Війна істотно порушила стабільність ринку праці в Україні, зумовивши глибокі трансформації та нові виклики. Скорочення кількості робочих місць, структурні зміни у сфері зайнятості, масова внутрішня міграція та мобілізація населення призвели до загострення трудових проблем. Незважаючи на певну адаптацію економіки, рівень безробіття в країні все ще залишається значним.

За інформацією Державної служби зайнятості, у 2021 році середня чисельність зайнятого населення становила 15,6 млн осіб, з яких 3,6 млн працювали у неформальному секторі, а рівень зайнятості дорівнював 55,7% [83]. Це останні офіційні статистичні дані, зібрані відповідно до методології МОП. Показники за 2022-2025 роки ґрунтуються переважно на експертних оцінках і соціологічних опитуваннях, що відрізняються за методологічним підходом, тому їх безпосереднє порівняння є складним. Водночас ці дані дозволяють окреслити основні тенденції, що формуються на сучасному ринку праці.

Одним із провідних індикаторів соціально-економічного розвитку країни залишається рівень безробіття, який формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. За результатами досліджень агенції Info Sapiens, у квітні 2025 року рівень безробіття в Україні становив 12,1%, що є найнижчим значенням від початку воєнних дій [79]. Упродовж досліджуваного періоду 2020-2025 років спостерігалися помітні коливання рівня безробіття. Найвищого значення цей показник досяг у 2022 році – 18,5 %. В подальшому простежується тенденція до поступового зниження безробіття (рис. 2.1).

У грудні 2024 року було зафіксовано подальше скорочення кількості зареєстрованих безробітних, яка становила 94,2 тис. осіб, з яких 75,8 тис. – жінки. Про це свідчать дані Національного банку України. На обліку перебували лише 18,4 тис. чоловіків, що відображає гендерні диспропорції на ринку праці. [46].

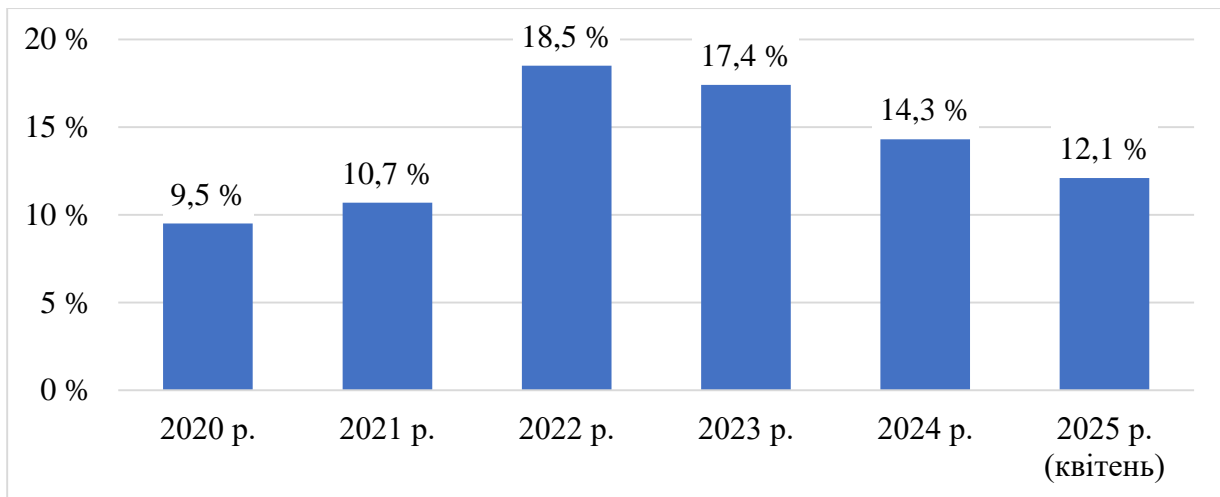

Рисунок 2.1 – Рівень безробіття в Україні за період 2020-2025 рр., %

Джерело: за даними [45]

Найвищі показники зареєстрованого безробіття спостерігаються у Дніпропетровській області (7,9 тис. осіб) та Харківській області (7,3 тис. осіб), що може бути пов'язано зі значними міграційними процесами та структурними змінами в регіональних економіках.

Для комплексної оцінки динаміки ринку праці доцільно проаналізувати показники діяльності Державної служби зайнятості, які відображають масштаби й ефективність державних заходів у сфері працевлаштування та соціальної підтримки населення. У таблиці 2.1 наведено ключові індикатори роботи ДСЗ за 2021-2024 роки.

Таблиця 2.1

Показники діяльності Державної служби зайнятості

	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Отримували послуги, тис. осіб	x	1 046,0	664,6	592,0
з них, мали статус безробітного, тис. осіб	1 191,0	867,6	483,2	387,5
Забезпечено зайнятість, тис. осіб	x	325,3	294,6	327,4
Працевлаштовано, тис. осіб	503,8	304,6	240,4	249,0
з них, безробітних з наданням компенсацій роботодавцям витрат єдиного внеску та оплати праці, тис. осіб	x	x	5,6	16,2
Залучено безробітних до професійного навчання, тис. осіб	88,3	46,6	32,9	41,4
Отримали ваучер на навчання, тис. осіб	0,4	0,2	18,1	23,0

Продовження табл. 2.1

Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру, тис. осіб	66,6	27,8	24,6	32,1
Здійснено направлень для участі у суспільно корисних роботах, тисяч	x	3,6	74,2	138,0
Прийнято позитивних рішень щодо надання мікрогрантів, тис. од.	x	x	9,2	10,5
Прийнято позитивних рішень щодо надання грантів, од.	x	x	216	927

Джерело: систематизовано автором за [42]

За даними таблиці, у 2022 році кількість осіб, які отримували послуги служби зайнятості становила 1 046,0 тис. осіб, у 2023 році цей показник зменшився до 664,6 тис. осіб, а у 2024 році – до 593,8 тис. осіб. Зазначене свідчить про скорочення чисельності осіб, які офіційно звертаються за допомогою, часткову адаптацію ринку праці та повернення частини населення до трудової діяльності, та/або про пошук роботи поза офіційними каналами, особливо серед внутрішньо переміщених осіб.

За розглянутий період показник чисельності безробітних, зареєстрованих у ДСЗ стабільно зменшується: з 1 191,0 тис. осіб у 2021 році до 388,4 тис. осіб у 2024 році. Однак таке зменшення не можна трактувати як зниження реального рівня безробіття, навпаки, воно відображає зростання прихованого безробіття, виїзд економічно активного населення за кордон, відмову від реєстрації у службі зайнятості через низькі очікування щодо працевлаштування. Водночас ці цифри не повністю відображають реальну ситуацію, оскільки не охоплюють населення з тимчасово окупованих територій, зовнішніх мігрантів, ВПО та тих, хто уникає реєстрації через ризик мобілізації або залучення до суспільно корисних робіт.

Показник забезпечення зайнятості зріс з 294,6 тис. осіб у 2023 році до 330,3 тис. осіб у 2024 році, що свідчить про активізацію заходів щодо повернення людей до праці. Варто відзначити, що кількість працевлаштованих також дещо збільшилася у 2024 році (249,6 тис. осіб проти 240,4 тис. у 2023 році), що може бути пов'язано з поступовою стабілізацією економічної діяльності в окремих регіонах. Також спостерігається значне зростання кількості працевлаштувань із компенсацією роботодавцям витрат ЄСВ: з 5,6 тис. осіб у 2023 році до 16,2 тис.

осіб у 2024 році, що свідчить про ефективність заходів стимулювання роботодавців до створення робочих місць.

Після значного падіння у 2022-2023 рр. (46,6 → 32,9 тис. осіб), у 2024 році кількість осіб, залучених до професійного навчання, збільшилась до 41,4 тис. Це демонструє зростання потреби у зміні кваліфікацій під нові умови ринку праці.

Про активніше використання інструментів довгострокової професійної перепідготовки вказує кількість виданих ваучерів на навчання, що зросла з 0,2 тис. у 2022 р. до 23,0 тис. у 2024 р.

Кількість осіб, залучених до громадських та інших робіт тимчасового характеру, після значного падіння у 2022 році (27,8 тис. осіб) почала відновлюватися: у 2023 році цей показник становив 24,6 тис. осіб, а у 2024 році зріс до 32,1 тис. осіб. Водночас особливо помітною у 2024 році стала активізація програм направлення на суспільно корисні роботи, що збільшилися майже вдвічі – з 74,2 тис. у 2023 році до 138,0 тис. у 2024 році. Зазначене свідчить про їх зростаючу роль у підтримці доходів населення в умовах обмежених можливостей постійного працевлаштування та про розширення інструментів активної політики зайнятості.

На суттєве підсилення політики стимулювання підприємництва як одного з ключових напрямів відновлення ринку праці вказує збільшення кількості позитивних рішень щодо мікрогрантів, яка зросла з 9,2 тис. у 2023 році до 10,5 тис. у 2024 році, а кількість грантів на створення/розвиток бізнесу – з 216 до 927 одиниць.

Варто зазначити, що за даними порталу Robota.ua, у 2024 році також спостерігалася помітна активізація ринку праці порівняно з попередніми, 2022-2023 роками. Кількість відкритих вакансій досягла близько 90 % від довоєнного рівня. У листопаді 2024 року роботодавці розмістили на платформі Work.ua 109 467 оголошень про роботу, що на 7 % менше, ніж у жовтні. Подібна тенденція спостерігалася і в 2021 році, коли в останній місяць осені було опубліковано понад 109 тисяч вакансій, що свідчить про відтворення сезонних закономірностей у динаміці ринку праці [78].

Наприкінці 2024 року кількість відкритих вакансій утримувалася на рівні 105-110 тисяч, але дефіцит робочої сили залишався. Середня кількість відгуків на вакансії – найнижча за останні три роки, хоча відгуки на вакансії у Силах оборони дещо зросли. Це сприяло формуванню більш збалансованого співвідношення між попитом і пропозицією на ринку праці. Лідером за кількістю вакансій залишалася категорія «робочі спеціальності та виробництво». До десятки найбільш затребуваних професій увійшли вантажник, кухар, бармен, касир, комірник, водій, менеджер із продажу, продавець-консультант, різноробочий та бухгалтер. У 2024 році кількість пропозицій працевлаштування у цьому сегменті становила 20 292 вакансії, тоді як сфера обслуговування посіла другу позицію. Також протягом року зафіксовано зростання кількості пропозицій роботи для людей з інвалідністю та пенсіонерів на 2 %, тоді як кількість вакансій для студентів скоротилася на 1 %. [3].

Відновлення ринку праці в Україні проходить нерівномірно, переважно залежно від віддаленості регіонів від активних бойових дій. У вересні 2024 року найбільше вакансій було у Київській області (близько 40 000), що значно перевищує показник вересня 2023 року, а також у Дніпропетровській, Львівській (по 10 000), Одеській (приблизно 7 000) та Харківській (менше ніж 5 000) областях. За галузями найбільше пропозицій було у сфері обслуговування (понад 21 000), виробництві, логістиці, на складах, зовнішньоекономічній діяльності, а також у готельно-ресторанному бізнесі та туризмі [77].

Найактивнішими роботодавцями стали Eva (1270 вакансій), «Аврора» (1040), «Нова Пошта» (1038), «ПриватБанк» (882) і «Сільпо» (862) [27].

Окрім показників зайнятості та безробіття, важливим індикатором соціально-економічного стану населення є рівень заробітної плати, який визначає купівельну спроможність громадян та їхню здатність задовольняти базові потреби. Динаміку середньомісячної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2019-2024 роках, грн

Вид діяльності	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8856	9757	12287	13061	14625	18012
Промисловість	11788	12759	14902	15176	18390	23150
Будівництво	9356	9832	11289	9781	12634	16928
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10795	11286	13488	15103	20630	25286
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	11704	11951	13837	13731	17184	21699
Тимчасове розміщування й організація харчування	6730	6026	8543	9367	12300	15881
Інформація та телекомунікації	17543	19888	25530	30829	37946	52457
Фінансова та страхова діяльність	19132	20379	23975	27986	34393	41384
Операції з нерухомим майном	8626	8981	11142	11560	15509	19508
Професійна, наукова та технічна діяльність	14550	16613	19369	20497	23413	29200
з неї наукові дослідження та розробки	11649	12882	15179	16360	19359	22445
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	8700	9878	11186	12291	14395	17562
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	14785	16443	19048	20764	23395	29099
Освіта	8135	9271	11817	11999	12439	14593
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7020	8848	11616	13738	14688	16850
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	8659	9624	12508	11567	13336	15872
Надання інших видів послуг	9096	11998	13279	14554	18332	24242
Середній розмір	10497	11591	14014	14847	17442	21473

Джерело: складено автором за даними [82]

Упродовж 2024 року в Україні спостерігалось помітне зростання середнього рівня заробітної плати. За інформацією Пенсійного фонду, середня заробітна плата становила 17 486,6 грн, що на 22,2 % більше порівняно з 2023 роком [50]. Водночас дані Держстату [82] свідчать, що середній показник зріс із 10 497 грн у 2019 році до 21 473 грн у 2024 році, тобто більш ніж удвічі, що відповідає приросту на 23,1 %.

Розбіжність між показниками Пенсійного фонду (17 486,6 грн) та Держстату (21 473 грн) пояснюється різними методологіями розрахунку. Пенсійний фонд визначає середню заробітну плату на основі даних про нараховані страхові внески, що охоплює ширше коло застрахованих осіб, включаючи працівників малого бізнесу та самозайнятих осіб з нижчими доходами. Натомість Держстат розраховує показник виключно для штатних працівників підприємств, установ та організацій, які подають статистичну звітність, що частіше відображає вищі зарплати у формальному секторі економіки.

За даними наведеними в табл. 2.2, найвищі темпи зростання демонструють високотехнологічні та фінансові сфери. Зокрема, інформація та телекомунікації зросли з 17 543 грн до 52 457 грн (+199%), а фінансова та страхова діяльність – із 19 132 грн до 41 384 грн (+116%). Ці галузі залишаються лідерами за рівнем оплати, що зумовлено високою часткою кваліфікованої праці, інтелектуальним характером діяльності та орієнтацією на зовнішні ринки.

Суттєве зростання спостерігається також у професійній, науковій та технічній діяльності (+101%), особливо у підгалузі наукових досліджень та розробок (+93%). Це може свідчити про певне відновлення уваги до інноваційного сектору, хоча абсолютні значення все ще поступаються ІТ.

Промисловість та торгівля демонструють стабільне зростання (відповідно +96% і +134%), що відображає підвищення продуктивності праці та часткову адаптацію до нових економічних умов.

Водночас традиційні галузі, такі як сільське господарство (+103%), будівництво (+81%) та транспорт (+85%), зростають повільніше порівняно з ІТ чи фінансами, зберігаючи нижчі від середнього показники оплати. Це підкреслює структурну нерівність між «старими» і «новими» секторами економіки.

Соціально значущі сфери – освіта (+79%) та охорона здоров'я (+140%) – теж демонструють зростання, але залишаються нижче середнього рівня по економіці (14 593 грн і 16 850 грн відповідно у 2024 році). Попри позитивну

динаміку, це свідчить про збереження дисбалансу між суспільною важливістю праці та її матеріальним стимулюванням.

Такий розрив у доходах стимулює подальшу трудову міграцію, загострює проблему дефіциту робочої сили та ускладнює перспективи повернення українських громадян навіть за умови поліпшення безпекової ситуації. За оцінками, близько 75 % роботодавців в Україні постійно відчують нестачу персоналу, що посилює конкуренцію за фахівців і стає одним із ключових чинників зростання заробітної плати.

Проте підвищення доходів відбувається нерівномірно: лише 2,3 % працівників мікро-, малих і середніх підприємств отримали збільшення заробітку більш ніж на 50 %, тоді як понад 20 % не відчули змін або зіткнулися зі зменшенням оплати праці [89].

Висока диференціація заробітних плат між секторами економіки залишається суттєвою проблемою, що формує соціальні розриви та посилює нестабільність на ринку праці. Низький рівень оплати у ключових для розвитку людського капіталу галузях сприяє високій плинності кадрів, поширенню зайнятості не за спеціальністю та зростанню частки тіньової економіки.

Проведений аналіз соціально-економічних умов функціонування ринку праці України виявив неоднозначну динаміку ключових показників зайнятості та оплати праці. Водночас отримані результати потребують поглибленої інтерпретації через призму реального добробуту населення. Номінальне зростання заробітної плати може нівелюватися інфляційними процесами, а формальне зниження безробіття не завжди свідчить про зміцнення соціальної захищеності за умов зростання прихованого безробіття та трудової міграції. Тому для формування цілісного уявлення про стан соціальної безпеки необхідно розглянути співвідношення доходів населення з державними соціальними стандартами та вплив інфляції на реальну купівельну спроможність громадян.

2.2. Оцінка стану соціальної сфери України в сучасних умовах

Соціально-економічні умови функціонування ринку праці України зазнали глибоких трансформацій внаслідок воєнного стану та структурних змін в економіці. Скорочення кількості робочих місць, масова міграція населення, мобілізація та зростання неформальної зайнятості суттєво вплинули на стан соціальної безпеки суспільства, хоча часткова адаптація економіки проявилася у зниженні рівня зареєстрованого безробіття та збільшенні кількості вакансій.

Для комплексної оцінки стану соціальної безпеки доцільно оцінити рівень життя населення, його купівельну спроможність, доступність соціальних гарантій та ефективність механізмів соціального захисту, адже саме ці аспекти формують матеріальну основу соціальної безпеки громадян і визначають ступінь їхньої захищеності від економічних ризиків.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження динаміки основних соціально-економічних індикаторів, які відображають реальний стан добробуту населення: прожиткового мінімуму, середньої заробітної плати, індексу споживчих цін, межі бідності за відносним критерієм, рівня бідності, а також чисельності зайнятого й безробітного населення, оскільки саме сукупність цих показників дає змогу визначити рівень економічної забезпеченості громадян, їхній доступ до основних матеріальних благ і послуг, а також ступінь соціальної нерівності в суспільстві.

У таблиці 2.2 представлено динаміку основних соціально-економічних показників України за 2021-2024 рр., а також наведено абсолютні відхилення показників 2024 року порівняно з попередніми періодами. До переліку ключових індикаторів включено: прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату та індекс споживчих цін на товари й послуги. Аналіз цих показників у взаємозв'язку дозволить оцінити реальний стан соціальної сфери та виявити ключові загрози соціальній безпеці населення в сучасних умовах.

Таблиця 2.2

Оцінка стану соціальної політики України за 2021-2024 роки

Показник	2021	2022	2023	2024	Абсолютне відхилення звітного періоду 2024 до		
					2021	2022	2023
Прожитковий мінімум, грн.	2270	2481	2684	2920	650	439	236
Мінімальна заробітна плата, грн.	6 000	6 500	6 700	7100	1100	600	400
Індекс на споживчі товари та послуги, %	110,0	126,6	105,1	112,0	2	-14,6	6,9

Джерело: складено автором за [16]

Індекс споживчих цін за період 2021-2024 рр. коливався, відображаючи вплив інфляційних процесів: від 110 % у 2021 р. до пікового значення 126,6 % у 2022 р., з подальшим зниженням до 105,1 % у 2023 р. та повторним підвищенням до 112 % у 2024 р. Абсолютні відхилення показують незначне зростання інфляції у 2024 р. порівняно з 2021 р. (+2 п.п.) та 2023 р. (+6,9 п.п.), тоді як відносно 2022 р. спостерігається зниження на 14,6 п.п., що свідчить про певну стабілізацію цінового середовища після інфляційного сплеску 2022 року.

Мінімальна заробітна плата теж збільшується від 6000 грн. у 2021 році до 7100 грн. у 2024 році – це законодавчо встановлений мінімальний рівень оплати за некваліфіковану працю, нижче якого не може встановлюватися місячна оплата праці (Кодекс законів про працю України [21], Закон України «Про оплату праці» [67]). Її розмір визначається у Законі про Державний бюджет на відповідний рік (п. 5 ст. 38 Бюджетного кодексу України). Станом на 01.11.2025 році мінімальна місячна зарплата в Україні становить 8000 грн. Доцільно відмітити, що у 2022 році підвищення мінімальної заробітної плати було здійснено з метою збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб від тих, хто отримував мінімальну зарплату. Прямого впливу на фактичний розрахунок заробітної плати це підвищення не спричинило. У деяких галузях бюджетної сфери спостерігалася так звана «зрівнялівка», коли суттєво зменшилася різниця між зарплатою спеціаліста та працівника

низькокваліфікованої праці.

Прожитковий мінімум протягом аналізованого періоду демонструє стабільну тенденцію до зростання: від 2270 грн у 2021 р. до 2920 грн у 2024 р. Абсолютне відхилення у 2024 р. становить +650 грн порівняно з 2021 р., +439 грн – з 2022 р. та +236 грн – з 2023 р., що свідчить про поступове підвищення державних соціальних стандартів.

Варто зазначити, що починаючи з 2000 року прожитковий мінімум щороку встановлюється Верховною Радою у Законі про Державний бюджет. Його розмір є базовим для визначення основних соціальних виплат. Щорічно також задається рівень забезпечення прожиткового мінімуму, що використовується для призначення допомог відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Прожитковий мінімум в Україні за період 2021-2024 рр., грн

Період	Загальний показник	Діти до 6 років	Діти від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, що втратили працездатність
з 01.01.2024 по 31.12.2024	2920	2563	3196	3028	2361
з 01.01.2023 по 31.12.2023	2589	2272	2833	2684	2093
з 01.12.2022 по 31.12.2022	2589	2272	2833	2684	2093
з 01.07.2022 по 30.11.2022	2508	2201	2744	2600	2027
з 01.01.2022 по 30.06.2022	2393	2100	2618	2481	1934
з 01.12.2021 по 31.12.2021	2393	2100	2618	2481	1934
з 01.07.2021 по 30.11.2021	2294	2013	2510	2379	1854
з 01.01.2021 по 30.06.2021	2189	1921	2395	2270	1769

Джерело: [76]

Сучасний прожитковий мінімум визначає мінімальний набір продуктів, непродовольчих товарів і послуг, необхідних для задоволення базових соціальних і культурних потреб людини. Водночас чинна система соціальних гарантій часто виявляється недостатньою: державні виплати, що мають забезпечувати мінімальний рівень життя, фактично занижені. Застарілість та малоефективність нинішньої моделі прожиткового мінімуму стримують

подальший розвиток соціальних і економічних реформ.

В Україні фактично функціонують два різні показники прожиткового мінімуму. Перший – законодавчо встановлений у Законі про Державний бюджет на відповідний рік. Другий – фактичний прожитковий мінімум, який щомісяця розраховує Міністерство соціальної політики на основі методології споживчого кошика. Через застосування ресурсного методу, коли розмір прожиткового мінімуму визначається не реальними потребами населення, а фінансовими можливостями держави, різниця між цими двома показниками дуже велика. Структуру фактичного прожиткового мінімуму станом на листопад 2024 року представлено у таблиці 2.4.

Згідно з розрахунками Мінсоцполітики розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на листопад 2024 року становить 7461,64 грн (8537,37 грн – з урахуванням суми обов’язкових платежів) (Додаток А).

Таким чином, розмір прожиткового мінімуму безпосередньо залежить від фінансово-економічного стану країни, рівня життя та доходів населення, темпів зростання ВВП та рівня інфляції. Підвищення прожиткового мінімуму здійснюється з урахуванням реальних можливостей держави забезпечити своєчасне та повне фінансування прийнятих рішень щодо соціального захисту населення. Водночас одним із чинників недостатньо високого рівня прожиткового мінімуму є його втрата функції соціального стандарту, коли він перетворився на «точку відліку» для регулювання економічних відносин.

Для комплексної оцінки динаміки рівня життя населення України необхідно зіставити ключові соціально-економічні показники у номінальному та реальному вимірі, що дозволить визначити фактичну зміну добробуту громадян з урахуванням інфляції. Відповідні розрахунки наведено у таблиці 2.4.

Результати розрахунків, представлені в таблиці 2.4, демонструють критичне зниження реальних доходів населення попри номінальне зростання показників.

Таблиця 2.4

Рівень життя населення України у 2021-2024 роках

Показники	2021	2022	2023	2024	Показники 2024 р. в цінах 2021 р. (реальні показники для оцінки динаміки за 2021-2024 рр.)	Відповідно приріст (+) скорочення (-) реальних показників у 2024 р. порівняно з 2021 р., %
Індекс споживчих цін (у відсотках до попереднього року)	110,0	126,6	105,1	112,0	-	-
Середня заробітна плата штатних працівників, грн	15700,7	15116,4	16836,0	17486,6	11734,1	-25,26
Мінімальна заробітна плата, грн станом на початок року	6 000	6 500	6 700	7100	4764,4	-20,59
Середній розмір пенсії разом із цільовою грошовою допомогою станом на 1 число кожного кварталу, грн (форма № 5-ПФ – квартальна)	3 507,51 (станом на 01.01.21)	3 991,53 (станом на 01.01.22)	4622,59 (станом на 01.01.23)	5 385,25 (станом на 01.01.24)	3613,7	3,03
Мінімальна пенсія, грн	1769	1934	2093	2361	1584,3	-10,44
Рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, грн:						
– для працездатних осіб						
– для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів	1 769	1 934	2093	2361	1584,3	-10,44
Прожитковий мінімум (ПМ) в середньому на одну особу в місяць, грн	2 189	2 393	2684	2684	1801,1	-17,72
у тому числі: ПМ для працездатних осіб, грн	2 270	2 481	2589	2589	1737,3	-23,47

Продовження табл. 2.4

ПМ для осіб, які втратили працевдатність, грн	1 769	1 934	2093	2361	1584,3	-10,44
Співвідношення: - середньої заробітної плати до ПМ для працевдатних осіб	6,92	6,09	6,50	6,75	-	-
- середньої пенсії до ПМ для осіб, які втратили працевдатність	1,98 (станом на 01.01.21)	2,06 (станом на 01.01.22)	2,21 (станом на 01.01.23)	2,28 (станом на 01.01.23)	-	-

Джерело: розраховано автором на основі [19, 20, 26, 33, 43, 80, 82]

Аналіз динаміки рівня життя населення України у 2021-2024 роках свідчить про суттєвий вплив воєнного стану, запровадженого у лютому 2022 року, на соціально-економічну ситуацію в країні. Різке зростання інфляційних процесів, скорочення економічної активності, часткова втрата виробничих потужностей та зміна структури бюджетних видатків призвели до значного тиску на доходи населення, їхню реальну купівельну спроможність та загальний рівень добробуту.

У 2022 році індекс споживчих цін зріс до 126,6 %, що стало прямим наслідком воєнних ризиків, порушення логістичних ланцюгів і шокового росту витрат підприємств. Хоча у 2023 році темпи інфляції дещо знизилися, загальний інфляційний ефект за 2021-2024 роки залишився високим, що суттєво зменшило реальне значення номінальних соціально-економічних показників. Реальне значення середньої заробітної плати у 2024 році (перераховане у ціни 2021 року) скоротилося більш ніж на 25 %, незважаючи на номінальне підвищення фактичних виплат. Аналогічним чином мінімальна заробітна плата у реальному вимірі зменшилася на понад 20 %, що відображає зниження реальної купівельної спроможності більшості працюючих громадян.

Зміни у пенсійному забезпеченні мали специфічний характер. Номінальні пенсії у 2021-2024 роках зростали, що пояснюється проведенням індексації та необхідністю підтримки найбільш уразливих категорій населення в умовах війни. Це свідчить про намагання держави забезпечити пріоритетну підтримку за рахунок цільових надбавок та адресної допомоги, попри загальне зростання

цін.

Особливо помітні зміни спостерігаються у сфері державних соціальних гарантій. Прожитковий мінімум у номінальному виразі практично не змінювався у 2023-2024 роках, оскільки під час воєнного стану уряд був змушений заморозити більшість соціальних стандартів. У реальному вимірі прожитковий мінімум для працездатних осіб знизився більш ніж на 23 %, а в середньому на одну особу – майже на 18 %, що свідчить про погіршення якості життя та зменшення можливостей задоволення базових потреб населення. Разом із тим гарантований мінімум для призначення соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям зріс у реальному вимірі на понад 40 %, що відображає посилення адресної підтримки найбільш вразливих категорій у рамках соціальної політики воєнного періоду.

Загалом аналіз показників демонструє, що в умовах воєнного стану відбулося зниження більшості реальних доходів населення, погіршення споживчих можливостей та зростання залежності окремих груп від державних соціальних трансфертів. Номінальне зростання соціальних стандартів не компенсує повною мірою інфляційного впливу та економічних втрат, спричинених війною. Водночас державна соціальна політика у воєнний період була орієнтована на підтримку найуразливіших громадян, зокрема пенсіонерів та малозабезпечених сімей, що дозволило частково пом'якшити негативні наслідки кризи. У комплексі це формує змішану динаміку: з одного боку – значне падіння реальних доходів, а з іншого – посилення адресної соціальної підтримки у відповідь на виклики воєнного часу.

Отже, сучасні соціальні стандарти в Україні дедалі частіше виконують роль інструменту фінансового управління, а не соціального орієнтира. Так, вимушена оптимізація видатків негативно впливає на систему соціального захисту, а замороження прожиткового мінімуму та пов'язаних із ним соціальних виплат лише посилює бідність, соціальну нерівність і ізоляцію найбільш вразливих верств населення.

2.3. Фінансові інструменти державного регулювання соціальної безпеки на ринку праці

Динаміка показників соціальної безпеки на державному рівні супроводжується зростанням видатків на виконання управлінських функцій Міністерства соціальної політики України у 2018-2024 роках. При цьому спостерігається тенденція до зміни структури цих видатків залежно від функцій відомства.

Фінансування загальнодержавних функцій, основну частку яких становлять субвенції місцевим бюджетам для виплати соціальної допомоги вразливим верствам населення, скоротилося на 2 885,17 млн грн. Одночасно зменшилися видатки на:

- громадський порядок, безпеку та судову владу – на 99,13 млн грн,
- економічну діяльність відомства – на 803,34 млн грн,
- виконання функцій у сфері охорони здоров'я – на 536,91 млн грн [94].

Натомість збільшилися витрати державного бюджету на реалізацію програм у:

- освітній сфері – на 151,36 млн грн,
- соціальному захисті та соціальному забезпеченні населення – на 454 331,20 млн грн у 2018-2024 роках [94].

Особливо помітне зростання видатків на соціальний захист та забезпечення спостерігалось у 2022-2023 роках, коли їх обсяги становили 780 716,11 млн грн та 905 649,34 млн грн відповідно [94].

Аналіз фінансового забезпечення управління соціальною безпекою передбачає дослідження структури та динаміки видатків державного бюджету на реалізацію функцій Міністерства соціальної політики України як головного органу у системі соціального захисту. Відповідні дані за 2018-2024 роки систематизовано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка видатків державного бюджету на виконання управлінських функцій Міністерства соціальної політики України у 2018-2024 роках, млн грн

Функції управління	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Відхилення 2024-2018, +/-
Загальнодержавні функції	4533,29	47997,94	1569,39	2311,37	55,28	286,82	1648,12	-2885,17
Громадський порядок, безпека та судова влада	99,13	130,49	0,80	–	–	–	–	-99,13
Економічна діяльність	1647,69	1752,43	418,50	521,39	627,99	732,10	844,35	-803,34
Охорона здоров'я	536,91	655,59	397,06	554,19	445,12	4,74	–	-536,91
Освіта	381,31	447,30	254,58	545,64	272,17	306,22	532,67	+151,36
Соціальний захист та соціальне забезпечення	319742	431970	624544	653007	780716	905649	774074	+454331
Всього	326941	482954	627185	656939	782117	906979	777099	450158

Джерело: [5].

У структурі видатків на виконання економічних функцій Міністерства соціальної політики України найбільшу частку займають витрати на керівництво та управління у сфері соціальної політики (284,19 млн грн у 2024 році) та на реалізацію політики соціального захисту населення (116,40 млн грн у 2024 році). Водночас фінансування функцій управління у сфері охорони та гігієни праці, нагляду за дотриманням трудового законодавства та промислової безпеки було припинено з 2020 року. До цього обсяги асигнувань складали 584,58 млн грн у 2018 році та 601,06 млн грн у 2019 році [94].

Протягом 2018-2022 років значні кошти державного бюджету спрямовувалися на програми санаторно-курортного лікування ветеранів війни та осіб з інвалідністю. Наприклад, обсяги фінансування цих програм становили: 209,75 млн грн у 2019 році, 170,14 млн грн у 2020 році, 241,17 млн грн у 2021 році та 198,44 млн грн у 2022 році [94].

Також відбулися зміни у структурі видатків на освітні програми Міністерства соціальної політики України, які тепер переважно спрямовані на підтримку дітей з особливими потребами.

Нині у сфері соціального забезпечення формується складна ситуація, зумовлена поєднанням двох протилежних тенденцій. З одного боку, істотно зростає потреба населення у програмах соціального захисту, що пов'язано з масштабною внутрішньою міграцією, втратою житла та джерел доходів, а також із підвищенням кількості поранень і психологічних чи ментальних травм, які значною мірою обмежують працездатність громадян. З іншого боку, можливості держави фінансувати ці потреби звужуються через скорочення податкової бази та істотне збільшення бюджетних видатків на оборону.

Право на державні соціальні виплати в Україні мають понад третина населення країни [91], зокрема: малозабезпечені та багатодітні сім'ї, учасники бойових дій та їхні родини, громадяни, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи, жінки з почесним званням «Мати-героїня», особи, які постраждали від торгівлі людьми, внутрішньо переміщені особи та інші категорії. За даними Міністерства фінансів, у першому півріччі 2024 року «у порівнянні з довоєнним періодом соціальні видатки зросли в 1,5 рази, а кількість отримувачів збільшилася на 40 % – з 3,6 млн осіб до майже 5 млн осіб» [35].

Для оцінки стабільності бюджетного забезпечення соціальних програм важливо проаналізувати співвідношення видатків на соціальний захист у загальній структурі бюджету та ВВП.

Зі збільшенням кількості соціальних програм і пільг, розширенням кола громадян, які мають право на їх отримання, та підвищенням державних соціальних стандартів, спостерігається зростання видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення. Водночас частка цих видатків у Зведеному бюджеті України протягом останніх п'яти років демонструє спадну динаміку. Відповідні дані наведено на рисунку 2.3.

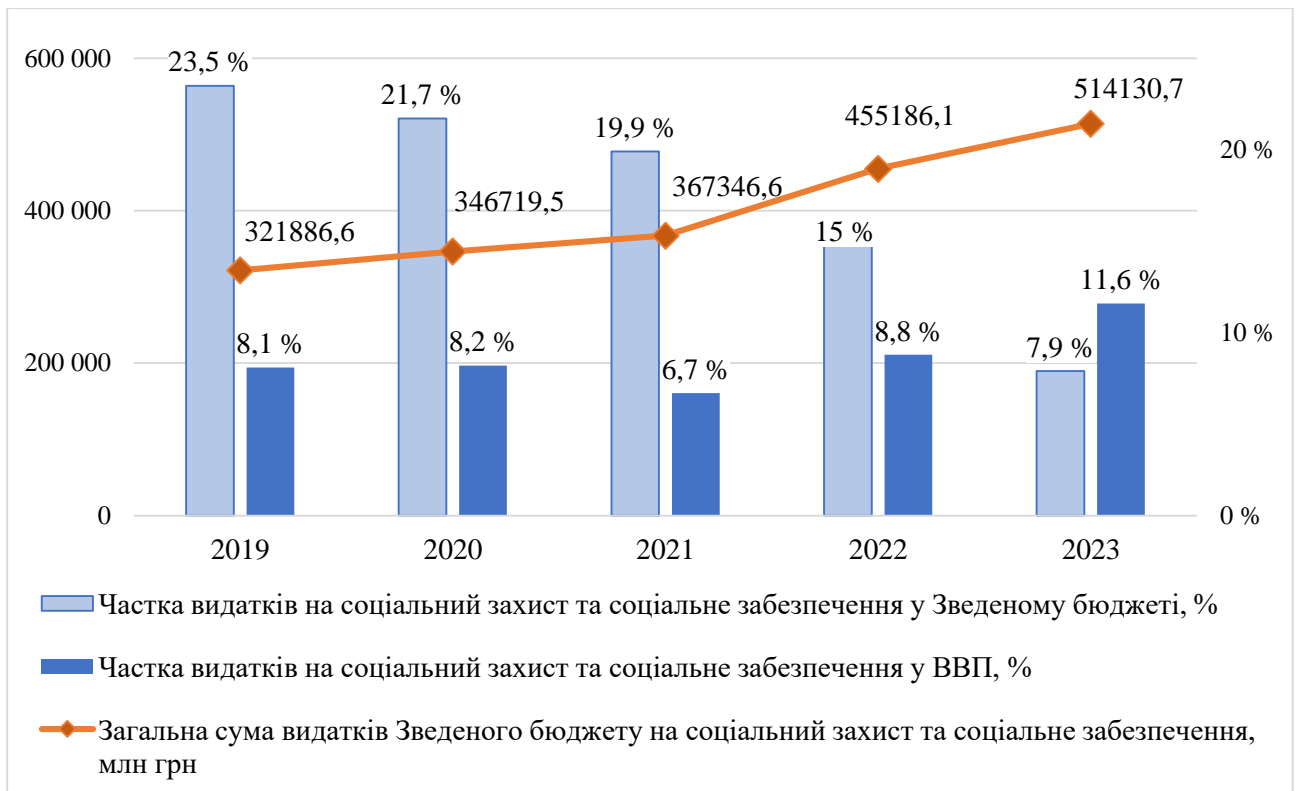

Рисунок 2.3 – Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках Зведеного бюджету та ВВП України у 2019-2023 роках, %

Джерело: [93].

В умовах воєнного стану, коли пріоритетними є видатки на обороноздатність, національну безпеку та загальнодержавні функції, фінансування соціального захисту та соціального забезпечення опустилося на третє місце за пріоритетністю. Це призвело до скорочення їхньої частки у Зведеному бюджеті України до 15 % у 2022 році, а у 2023 році показник зменшився майже вдвічі – до 7,9 % (у 2019 році цей показник становив 23,5 %).

Водночас частка видатків на соціальний захист у ВВП до 2021 року мала тенденцію до зниження, досягнувши мінімуму 6,7 %. У наступні роки вона зростала, сягнувши 11,6 % у 2023 році. Таку динаміку у 2022 році пояснювало зниження ВВП на 4,9 %, а у 2023 році – швидке зростання соціальних видатків порівняно з темпами зростання ВВП.

Фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення здійснюється як на державному, так і на місцевому рівні. Як показано на рис. 2.4 у 2019 році понад дві третини усіх видатків цього напрямку покривалося за

рахунок коштів державного бюджету України, а починаючи з 2020 року ця частка перевищила 90 %.

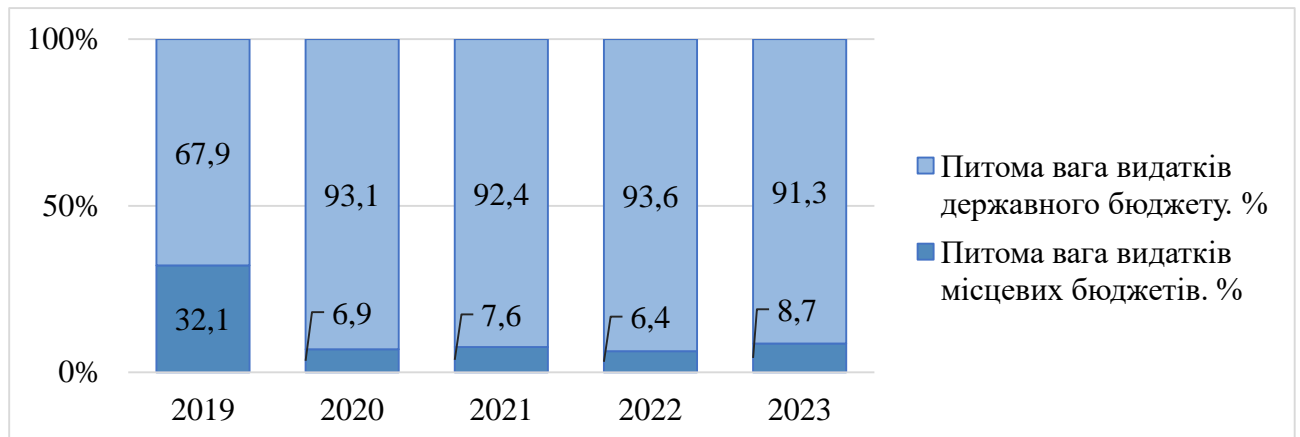

Рисунок 2.4 – Структура джерел фінансування державної системи соціального захисту у 2019-2023 роках, %

Джерело: [93].

Перерозподіл фінансування з місцевих бюджетів на державний дозволяє забезпечити стабільне фінансування та рівний доступ до соціальних послуг по всій країні, включно з малонаселеними населеними пунктами та селищами, де місцеві кошти переважно спрямовуються на освіту та охорону здоров'я.

Частка соціальних видатків у видатках Державного бюджету України (ДБУ) та місцевих бюджетів зазнала значних змін. У 2019 році на соціальне забезпечення спрямовувалася п'ята частина усіх видатків ДБУ (218 628,5 млн грн), а у 2020 році – вже чверть усіх видатків (322 720,3 млн грн). В умовах воєнного стану ця частка скоротилася до 15,8 % у 2022 році (425 987,0 млн грн) та до 11,7 % у 2023 році (448 79,5 млн грн).

Фінансування соціальних видатків за рахунок місцевих бюджетів до 2021 року демонструвало тенденцію до зниження – від 18,2 % у 2019 році (103 158,1 млн грн) до 4,9 % у 2021 році (28 067,7 млн грн). У 2022 році органи місцевого самоврядування спрямували на соціальне забезпечення 6 % усіх видатків (29 199,1 млн грн), а у 2023 році – 6,9 % (469 251,2 млн грн). Ці зміни відображені на рисунку 2.5.

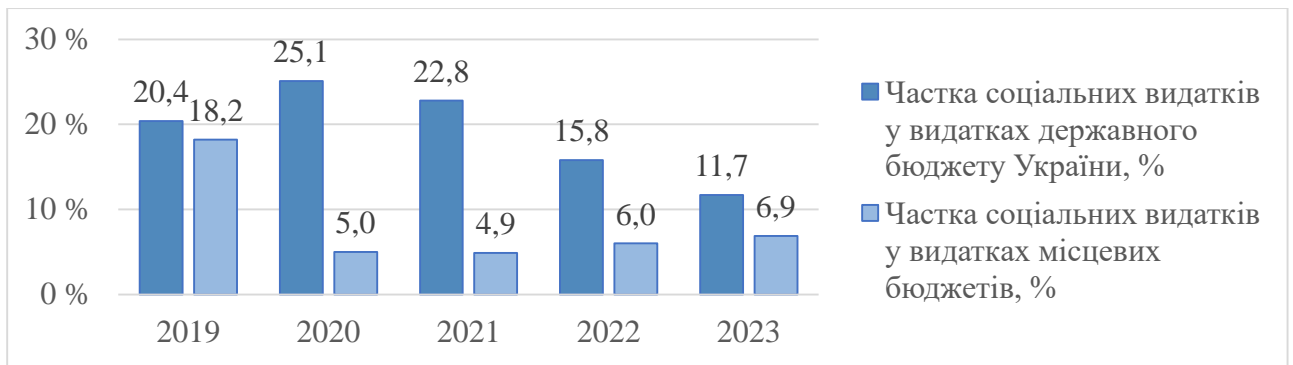

Рисунок 2.5 – Частка соціальних видатків у державному та місцевих бюджетах України у 2019-2023 роках, %

Джерело: [93].

Найбільша частка видатків Державного бюджету України спрямовується на соціальний захист пенсіонерів – в середньому 63,7 % від сумарних видатків на соціальний захист населення за 2019-2023 роки (таблицю 2.4), тоді як на інші напрямки припадає близько 32,3 %. Однією з головних проблем фінансування соціальної сфери в Україні залишається дефіцит Пенсійного фонду, тому значна частка видатків на соціальний захист – це дотації для покриття його дефіциту (у 2023 році дотування становило 35,2 % доходів бюджету Пенсійного фонду України).

Також значні обсяги фінансування спрямовуються на соціальний захист громадян у складних життєвих обставинах, включно з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), підтримку малозабезпечених сімей, соціальний захист дітей і сімей, а також осіб з інвалідністю [22].

Аналіз структури видатків, наведеної в таблиці 2.4, виявляє переважання витрат на пенсійне забезпечення при зростанні частки підтримки інших вразливих категорій населення. Також значні обсяги фінансування спрямовуються на соціальний захист громадян у складних життєвих обставинах, включно з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), підтримку малозабезпечених сімей, соціальний захист дітей і сімей, а також осіб з інвалідністю. Особливо показовим є зростання видатків на соціальний захист інших категорій населення з 2,9% у 2019 році до 32,3% у 2023 році, що безпосередньо пов'язано з наслідками війни.

Таблиця 2.4

Структура видатків державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2019-2023 роках, %

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	1,3	0,8	1,6	0,5	0,8
Соціальний захист пенсіонерів	83,4	62,7	59,3	54,7	58,3
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,1	0,0	0,0	0,0	5,2
Соціальний захист безробітних	-	2,1	0,5	-	-
Допомога у вирішенні житлового питання	11,7	12,0	14,8	8,2	2,9
Соціальний захист інших категорій населення	2,9	21,9	23,1	35,8	32,3
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,1	0,1	0,1	0,4	0,0

Джерело: [93]

З місцевих бюджетів майже третина соціальних видатків спрямовується на соціальний захист пенсіонерів – 27,7 % від загального обсягу, а іншу діяльність у сфері соціального захисту – 32,8 %. Пряме фінансування соціального захисту дозволяє охопити будь-яку особу незалежно від місця проживання, що забезпечує дотримання принципів рівності та соціальної справедливості. Водночас участь місцевих бюджетів створює можливість для врахування регіональних особливостей і потреб конкретних територіальних громад.

Для системи фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні характерними є такі ключові аспекти:

- 1) соціальний захист орієнтований на максимальне охоплення населення;
- 2) частка соціальних видатків у ВВП та зведеному бюджеті висока, що створює значне навантаження на економіку, проте залишається нижчою, ніж у багатьох міжнародних партнерів;
- 3) соціальні трансферти формують приблизно третину доходів домогосподарств;
- 4) основним джерелом фінансування є доходи державного бюджету України;
- 5) значна частина соціальних допомог не прив'язана до доходів населення;

б) розмір виплат недостатній для забезпечення гідного рівня життя вразливих категорій населення;

7) низький рівень заробітної плати обмежує надходження страхових внесків та податків, що є основним джерелом фінансування системи соціального захисту;

8) демографічна ситуація є несприятливою – високий рівень старіння населення;

9) державні цільові фонди мають дефіцит власних доходів для фінансування видатків;

10) зростання чисельності соціально вразливих категорій населення внаслідок війни.

Ситуація ускладнюється тим, що з 2014 року Україна змушена протистояти збройній агресії РФ, а значне погіршення обставин відбулося з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, що спричинило масове переміщення громадян з окупованих територій. Це зумовлює необхідність своєчасної та ефективною соціальною підтримки населення з боку держави та органів місцевого самоврядування, що створює значне навантаження на бюджет.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на кінець жовтня 2024 року в Україні зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З них 59,9 % – жінки (2 782 325 осіб), 40,1 % – чоловіки (1 864 410 осіб), а також близько 906 тисяч дітей [34].

Основними регіонами проживання ВПО є Донецька, Харківська, Дніпропетровська області та м. Київ, де зосереджено відповідно 11,4 %, 11,2 %, 9,8 % та 9,0 % загальної кількості внутрішньо переміщених осіб.

Для підтримки осіб, змушених залишити свої домівки через агресію, держава реалізує низку програм, фінансованих з державного бюджету, зокрема:

- допомога ВПО на проживання;
- медичні послуги для переміщених осіб незалежно від наявності статусу ВПО;
- грошова компенсація власникам житла за тимчасове розміщення ВПО;

- допомога у пошуку житла для ВПО;
- подання інформаційного повідомлення про пошкоджене або знищене нерухоме майно;
- програми оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої уваги та підтримки;
- одноразова грошова допомога «Тепла зима».

Одним із напрямків підтримки ВПО була допомога роботодавцям, які їх працевлаштовують. У 2022 році для надання компенсацій роботодавцям за витрати на оплату праці працевлаштованих ВПО внаслідок бойових дій під час воєнного стану з державного бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття було виділено 200 млн грн. У 2023 році роботодавці отримали загалом 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тис. внутрішньо переміщених осіб.

У липні 2023 року розпочалася реалізація проєкту з надання ВПО соціальних послуг у закладах охорони здоров'я, стаціонарного догляду та соціальної адаптації. На його фінансування у держбюджеті 2023 року передбачено 45,1 млн грн, з яких фактично витрачено 64,1 % або 28,9 млн грн [86].

Таким чином, державна підтримка ВПО є різноплановою, а процедура отримання виплат і допомог законодавчо регламентована та значною мірою цифровізована. Водночас її реалізація потребує значних бюджетних витрат через зростання чисельності постраждалих та руйнування, спричинені загостренням бойових дій (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Видатки на соціальне забезпечення ВПО у 2021-2024 роках

Показники	2021 (факт)	2022 (факт)	2023 (факт)	2024 (план)	Темп приросту, %	
					2022-2021	2023-2022
Видатки на допомогу на проживання ВПО, млн грн	3039,5	53488,6	73240,8	54647,3	1659,8	36,9
Отримувачі, тис.ос./домог.	171,1	1537,1	2602,5	1939	798,4	69,3
Середній розмір виплати, грн	1480,1	2899,9	2345,2	2477,5	95,9	-19,1

Джерело: [11].

Аналіз даних Міністерства фінансів України щодо видатків на соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у 2021-2023 роках показує їх суттєве зростання у 2022 році з початком повномасштабного вторгнення РФ. Це пов'язано зі збільшенням чисельності цієї соціально вразливої категорії населення. У 2023 році кількість ВПО зросла в 1,7 рази порівняно з попереднім роком, що призвело до зростання видатків на їх підтримку в 1,4 рази. Внаслідок цього середній розмір виплат зменшився на 19 % – з 2 899,9 грн у 2022 році до 2 345,2 грн у 2023 році.

Пенсійний фонд України (ПФУ) після початку повномасштабного вторгнення виплачує пенсії ВПО та особам, які відмовилися від довідки про взяття на облік ВПО та зареєстрували місце проживання на контрольованій Україною території. Ці виплати здійснюються за рахунок коштів, виділених ПФУ з державного бюджету. У 2022 році на ці видатки було спрямовано 150 млн грн, а у 2023 році виділено у 6,7 рази більше.

Важливою підтримкою для фінансування соціальної сфери залишається допомога міжнародних партнерів, зокрема ЄС, Світового банку та МВФ, яка дозволяє забезпечувати виплати пенсій та соціальних допомог. У 2023 році за рахунок цих коштів профінансовано увесь обсяг пенсій, житлових субсидій, допомоги дітям і малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю та внутрішньо переміщеним особам. [36]. Одним із значущих механізмів підтримки є програма Ukraine Facility, фінансована Європейським союзом, де більша частина коштів спрямована на підтримку державного бюджету України [97]. Одним із значущих механізмів підтримки є програма Ukraine Facility, фінансована Європейським союзом, де більша частина коштів спрямована на підтримку державного бюджету України.

Поряд з бюджетним фінансуванням, активну підтримку українцям в умовах війни, зокрема внутрішньо переміщеним особам, надають міжнародні організації, фонди та представництва інших країн, що значно знижує навантаження на державний бюджет. Серед таких організацій: Агентство ООН у справах біженців, Всесвітня продовольча програма ООН, Місія Міжнародного

комітету Червоного Хреста в Україні, програма ЮНІСЕФ «Спільно», Міжнародна організація з міграції (МОМ), Червоний Хрест України, RED ROSE CDS LIMITED, Норвезька рада у справах біженців та Естонська рада у справах біженців. Така багатоканальна підтримка дозволяє частково компенсувати дефіцит бюджетних ресурсів та забезпечити базові потреби найбільш вразливих категорій населення.

Активну підтримку українцям в умовах війни, зокрема внутрішньо переміщеним особам (ВПО), надають міжнародні організації, фонди та представництва інших країн, що значно знижує навантаження на державний бюджет. Серед таких організацій: Агентство ООН у справах біженців, Всесвітня продовольча програма ООН, Місія Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, програма ЮНІСЕФ «Спільно», Міжнародна організація з міграції (МОМ), Червоний Хрест України, RED ROSE CDS LIMITED, Норвезька рада у справах біженців та Естонська рада у справах біженців [14, 39].

Окремим напрямом соціальної підтримки є фінансування соціального забезпечення ветеранів війни та їхніх родин, які часто належать до категорії вразливих верств населення. За прогнозами, наведеними у Державній регіональній стратегії, у найближчі роки кількість ветеранів війни, членів їхніх сімей та сімей загиблих може досягти 2 млн осіб, що становитиме близько 10 % населення держави [59].

У 2024 році соціальні виплати ветеранам війни різко зросли (рис. 2.6), і ця тенденція, ймовірно, продовжиться. Починаючи з 2023 року, витрати на ці виплати зростають щороку більш ніж на 40 % за рахунок Зведеного бюджету України. Слід зазначити, що у 2024 році збільшення виплат відбулося також за рахунок місцевих бюджетів, що свідчить про активний початок роботи місцевих органів влади у цьому напрямі.

Одним із ключових питань у фінансуванні соціального захисту та соціального забезпечення є визначення фінансових можливостей держави. За даними Open Budget [96], дефіцит Державного бюджету України у 2022 році зріс у 4,6 рази порівняно з 2021 роком, а у 2023 році – на 1,46 рази порівняно з 2022

роком, що ставить під сумнів здатність держави виконувати взяті на себе зобов'язання.

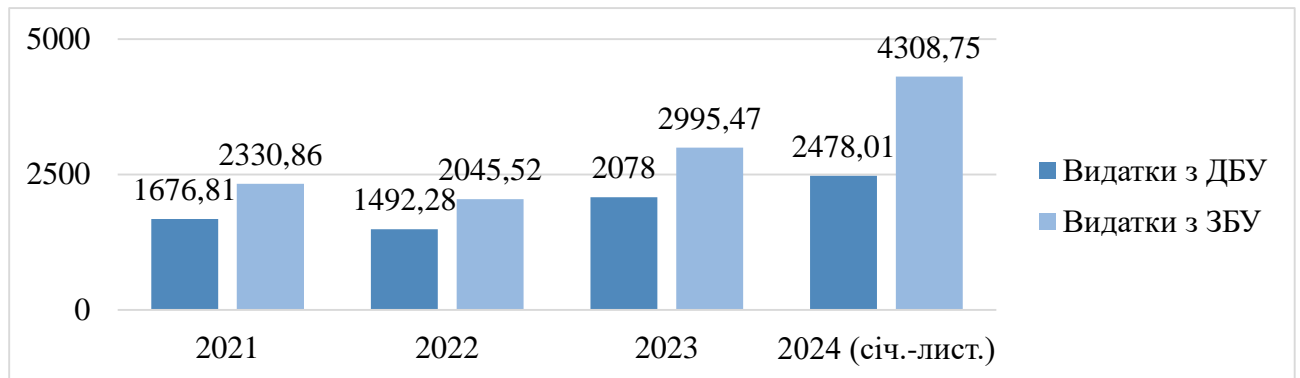

Рисунок 2.6 – Видатки на соціальний захист ветеранів війни та праці України за рахунок Державного бюджету України та Зведеного бюджету України, 2021-2024 роки, млн. грн.

Джерело: [93]

Кількість осіб, які потребують соціальної допомоги, продовжує зростати: це люди, які втратили рідних, житло або майно внаслідок обстрілів та воєнних дій, а також особи, які втратили працездатність. Одночасно зростання інфляції знижує купівельну спроможність населення: у 2022 році інфляція споживчих цін становила 26,6 % (ціни на продукти харчування зросли на 34,4 %), а у 2024 році – 12 % (продукти харчування – 14,2 %), що додатково впливає на доходи громадян.

Вибір траєкторії розвитку систем соціального захисту та їхньої необхідності, як показує світовий досвід і практика України, відбувається переважно у відповідь на непередбачувані потрясіння, що вимагають швидкої та рішучої реакції. Тимчасові стабілізаційні заходи – підвищення виплат, розширення пільг, залучення додаткових ресурсів – не забезпечують стійких результатів у довгостроковій перспективі. Тому вся система соціального захисту потребує перегляду підходів та чіткого бачення майбутнього.

Висновки до розділу 2

Аналіз сучасного стану соціальної безпеки на ринку праці України засвідчив глибокі трансформації, зумовлені воєнними подіями та соціально-економічною нестабільністю. Ринок праці одночасно зазнає скорочення робочих місць, активної внутрішньої й зовнішньої міграції, дефіциту трудових ресурсів, зростання прихованого безробіття та структурних змін у зайнятості. Значний розрив між офіційними показниками та реальним станом ринку праці свідчить про високу частку неформальної зайнятості й ускладнює ефективне управління трудовим потенціалом.

Водночас статистичні дані фіксують окремі ознаки відновлення ділової активності: зменшення рівня зареєстрованого безробіття, зростання кількості зайнятих та розширення програм підтримки бізнесу. Проте ці тенденції мають суперечливий характер, оскільки скорочення чисельності безробітних значною мірою пов'язане з міграцією, мобілізацією та обмеженнями реєстрації, а не зі стійким економічним зростанням.

Важливим чинником погіршення соціальної безпеки залишається динаміка доходів населення. Попри номінальне підвищення заробітної плати, її реальна купівельна спроможність у 2021-2024 роках знизилася через інфляцію. Особливо вразливими є працівники соціально значущих галузей, де низький рівень оплати праці посилює ризики трудової міграції та кадрового дефіциту.

Воєнні події також зумовили різке зростання потреб у соціальній підтримці через збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, поширення бідності та втрату джерел доходів. За умов обмежених бюджетних ресурсів держава змушена перерозподіляти видатки на користь оборонних потреб, що звужує фінансові можливості соціального сектору. Додатковим чинником зниження ефективності соціальних гарантій є розрив між фактичним і офіційним прожитковим мінімумом та замороження соціальних стандартів.

Загалом соціальна безпека на ринку праці України перебуває у стані складної адаптації. Ефективне забезпечення соціальної безпеки вимагає

комплексної державної політики, спрямованої на розвиток ринку праці, інвестиції в людський капітал і адаптацію механізмів соціального захисту до реальних потреб суспільства в воєнний і післявоєнний період.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ ТА РИНКУ ПРАЦІ

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки у сфері зайнятості та можливості його адаптації в Україні

Сучасний стан соціальної безпеки на ринку праці України характеризується низкою системних викликів, що потребують комплексного вирішення. Критична невідповідність між зростаючими потребами населення у соціальній підтримці та обмеженими можливостями держави забезпечити належний рівень соціальних гарантій набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану. Структурні диспропорції ринку праці, значний розрив між номінальними та реальними доходами населення, а також фрагментарність системи соціального захисту актуалізують необхідність звернення до передового міжнародного досвіду.

Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження засвідчили комплексний характер викликів соціальної безпеки у сфері зайнятості в Україні. Встановлено, що основні загрози формуються на перетині декількох проблемних полів: економічного (зниження реальних доходів населення на 25,26% у 2024 році порівняно з 2021 роком у реальному вимірі, розрив між номінальним прожитковим мінімумом 2920 грн та фактичним 7461,64 грн у 2,6 рази), інституційного (фрагментарність системи управління, відсутність дієвої системи моніторингу досягнення стратегічних цілей), демографічного та міграційного (втрата трудового потенціалу через зовнішню міграцію, внутрішнє переміщення 4,65 млн зареєстрованих ВПО станом на кінець жовтня 2024 року), структурного (невідповідність між попитом і пропозицією на ринку праці, охоплення професійним навчанням лише 41,4 тис. осіб при 387,5 тис. зареєстрованих безробітних у 2024 році) та фіскального (зростання соціальних видатків до 774 074 млн грн у 2024 році на тлі обмежених бюджетних можливостей, дефіцит

Пенсійного фонду з дотуванням 35,2% його доходів).

За таких умов формування ефективної системи соціальної безпеки потребує не точкових втручань, а комплексної стратегії, яка враховує теоретичні засади соціальної безпеки як інтегральної складової національної безпеки, спирається на об'єктивну оцінку реального стану ринку праці, адаптує перевірені міжнародні практики з урахуванням національних особливостей та визначає конкретні вимірювані заходи з чітким розподілом відповідальності.

У контексті євроінтеграційних прагнень України та необхідності залучення зовнішнього фінансування соціальної сфери від ЄС, США, Великобританії та інших партнерів, вивчення зарубіжних моделей соціального захисту набуває особливого значення. Ефективне використання міжнародної технічної та фінансової допомоги вимагає не лише розуміння механізмів її надання, а й адаптації успішних практик управління соціальною безпекою до українських реалій [23].

Аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду свідчить, що кожен напрям забезпечення соціальних гарантій держави реалізується у певних формах і видах [30]:

По-перше, прийнятний рівень добробуту громадян, які працюють, забезпечується через встановлення мінімальної заробітної плати, її індексацію, помірні податки та невтручання держави у підприємницьку діяльність.

По-друге, пріоритетні суспільні потреби – такі як загальна освіта, виховання дітей і підлітків, культурно-освітня діяльність, підготовка кадрів, організація охорони здоров'я та розвиток фізичної культури – задовольняються за рахунок державного та місцевих бюджетів у формі безкоштовних послуг.

По-третє, громадяни, які опинилися в складних або непередбачуваних обставинах – наприклад, через підвищене навантаження на працездатних членів сім'ї, проблеми зі здоров'ям, похилий вік, втрату роботи або економічні кризи – отримують підтримку у вигляді пенсій, стипендій, грошових виплат та їх індексації, матеріальної допомоги, а також податкових пільг на платежі та послуги.

Багато вітчизняних вчених вивчали особливості зарубіжного досвіду соціального захисту населення (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Аналіз зарубіжного досвіду соціального захисту населення
вітчизняними вченими

Автор, джерело	Напрямок дослідження
Венгуренко Т. та Ясентюк А. [9]	Розробили типологію основних моделей соціального страхування
Бурлака О. [6]	Дослідила досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні.
Бондар М. І. [4]	Дослідив світовий досвід державної політики соціального захисту та визначив основні моделі систем соціального забезпечення
Гордієнко Л. А. [13]	Вивчала фінансування соціальних програм в Україні та їхню кооперацію з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ
Любецька М. М. [29]	Зосередилась на наданні соціальних послуг сім'ям та особам у складних життєвих обставинах у Європі та США
Марко І. Ю., Марко Є. І. та Чернишова І. М. [30]	Розглянули соціальні гарантії військовослужбовців, підкресливши їх важливість для ефективного функціонування збройних сил
Мішина С. В. та Мішин О. Ю. [37]	Аналізували американську систему соціальних виплат, виділивши її характерні риси: адресність та верифікацію допомоги, високий рівень поінформованості населення, широке застосування онлайн-сервісів, підтримку безробітних
Миценко І. М. та Решитько Т. В. [32]	Досліджували нормативно-правове регулювання соціального захисту осіб, зайнятих у особистих селянських господарствах
Помаза-Пономаренко А. Л. [51]	Проаналізувала стан державного забезпечення соціального розвитку та регіональної безпеки в європейських країнах і визначила ключові напрями подальшого соціального розвитку України з урахуванням її безпекового контексту
Степанова О. В. [87]	Дослідила провідний зарубіжний досвід фінансування системи соціального захисту в централізованих та децентралізованих країнах, визначивши принципи розподілу фінансових функцій між різними рівнями влади в країнах ЄС.

Джерело: [4, 6, 9, 13, 29, 30, 32, 37, 51, 87]

Кожна держава формує власну систему соціального захисту, що має специфічні риси, однак за певними спільними характеристиками їх можна об'єднати у групи. У науковій літературі найчастіше виокремлюють такі моделі соціального захисту населення: континентальну, англосаксонську,

скандинавську, південноєвропейську та неоліберальну. Водночас варто зазначити, що серед дослідників немає єдності щодо точного переліку цих моделей, їхніх особливостей та того, які країни до них належать (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Характеристика моделей соціального захисту населення

Модель	Характеристика	Країни
Континентальна	Базується на соціальному страхуванні, основним джерелом соціальних виплат є страхові внески роботодавців та працівників, існує прямопропорційна залежність між трудовим стажем працівника та рівнем його соціального захисту. Допускає мінімальну соціальну допомогу особам без страхового стажу.	Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія
Англосаксонська	Базується на універсальності та стандартизації соціального захисту населення, передбачає національну всеохопленість соціальними гарантіями з низькими соціальними виплатами, що фінансуються як з фондів соціального страхування, так і з державного та місцевих бюджетів.	Велика Британія, Ірландія
Скандинавська	Базується на значному перерозподілі доходів між багатими та бідними за рахунок прогресивної шкали оподаткування, забезпечує високий рівень соціальних гарантій для всіх громадян, соціальне страхування є другорядним, проте його значення поступово зростає.	Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія
Південно-європейська	Базується на інститутах громадянського суспільства, де більшість функцій соціального захисту перекладені на сім'ю та родичів, характеризується низьким рівнем та асиметричністю соціальних видатків.	Італія, Іспанія, Греція, Португалія
Неоліберальна	Базується на соціальному партнерстві між роботодавцями та найманими працівниками за посередництва профспілок, держава втручається лише за потреби вирішити конфліктні ситуації чи забезпечити мінімальні соціальні гарантії.	Сполучені Штати Америки

Джерело: [23]

Засновником континентальної моделі соціального захисту вважають першого канцлера Німецької імперії Отто фон Бісмарка. Прагнучи знизити соціальну напругу в суспільстві й запобігти революційним настроям, він уперше на загальнодержавному рівні запровадив систему соціального страхування, що охоплювала пенсійне, медичне страхування, а також страхування на випадок інвалідності та нещасного випадку.

Визначальною рисою континентальної моделі є залежність рівня соціального забезпечення від тривалості трудового стажу. Тому її фундамент

становить система соціального страхування, а соціальні виплати здійснюються за рахунок страхових внесків, які сплачують роботодавці та застраховані працівники. Для цієї моделі характерна пряма пропорційність між розміром внесків і величиною отриманих страхових виплат.

Сьогодні континентальна модель соціального захисту притаманна державам, що у 1880-х роках входили до складу Німецької імперії, межували з нею або перебували під її геополітичним впливом. До них належать Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія та інші країни. Водночас важливо зазначити, що сучасний варіант цієї моделі вже відрізняється від її класичного вигляду і ґрунтується не лише на страхових механізмах.

Так, малозабезпечені групи населення, які з об'єктивних причин не мають трудового стажу (наприклад, особи з вродженою інвалідністю чи біженці), отримують соціальну підтримку за рахунок державного або місцевих бюджетів. Отже, еволюція суспільних процесів зумовила трансформацію континентальної моделі, поступове відходження від принципів, закладених Отто фон Бісмарком, і зростання ролі бюджетного фінансування соціальної сфери.

Англосаксонська модель соціального захисту, що була сформована Генрі Беверіджем у Європі, є характерною для Великої Британії та Ірландії. Вона ґрунтується на принципах універсальності, тобто поширення соціального забезпечення на всіх, хто його потребує; стандартизованості та уніфікації соціальних послуг, що досягається через чітко визначені правила нарахування й отримання допомог, пенсій, субсидій і пільг; а також на ідеї національної солідарності у фінансуванні соціального захисту.

Таким чином, фінансування в межах англосаксонської моделі здійснюється як за рахунок страхових фондів, так і за допомогою державного та місцевих бюджетів. Наприклад, витрати на охорону здоров'я та сімейні виплати покриваються бюджетними коштами, тоді як інші види соціальної підтримки забезпечуються внесками працівників і роботодавців. На відміну від континентальної моделі, тут соціальні виплати є відносно невисокими, проте система охоплює максимально широкий спектр населення.

У таких економічно розвинених країнах, як Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія, сформувалася скандинавська модель соціального захисту, яка гарантує кожному громадянину високий рівень соціальних забезпечень. Ця модель охоплює широкий спектр соціальних ризиків і життєвих ситуацій, що потребують державної підтримки. Соціальні послуги та види допомоги надаються всім жителям країни й не повністю залежать від обсягу сплачених ними страхових внесків.

Завдяки активній політиці перерозподілу доходів у країнах Скандинавії забезпечується високий рівень соціальних виплат. Однак така система можлива лише за умови ефективної інституційної організації суспільства, високої податкової дисципліни та прихильності громадян до ідеї загального добробуту. Фінансування цієї моделі ґрунтується переважно на розширеній податковій базі та прогресивній шкалі оподаткування, тоді як страхові внески роботодавців і працівників відіграють другорядну роль.

Варто підкреслити, що класичний варіант скандинавської моделі соціального захисту передбачав добровільне страхування на випадок безробіття, яке здійснювалося профспілками та функціонувало незалежно від державної політики. Тобто працівники не робили внесків до державних соціальних фондів, а соціальна підтримка забезпечувалася за рахунок прибуткового й інших видів податків.

Однак сьогодні, у зв'язку зі стрімким зростанням вартості енергоносіїв, кризовими явищами, спричиненими пандемією коронавірусу, а також воєнними подіями в Україні, у скандинавській моделі простежується тенденція до скорочення державних соціальних видатків і посилення ролі системи соціального страхування.

Південноєвропейська модель соціального захисту притаманна таким країнам, як Італія, Іспанія, Греція та Португалія. Вона сформувалася відносно недавно, продовжує розвиватися і розглядається як перехідна стадія формування системи соціального забезпечення. Для цієї моделі характерний порівняно низький рівень соціальних виплат, при якому основна частина соціальної

підтримки покладається на родину та близьких. Тобто громадські інститути та члени сім'ї відіграють ключову роль у соціальному захисті, а держава реалізує скоріше пасивну політику, спрямовану на компенсацію зниження доходів окремих соціальних груп.

Особливістю південноєвропейської моделі є асиметрія у структурі соціальних видатків. Наприклад, в Італії основну частку соціальних виплат становлять пенсії – близько 15% ВВП, тоді як на соціальну допомогу у зв'язку з материнством, малозабезпеченістю чи безробіттям виділяють лише 1% ВВП. Хоча за українськими мірками навіть така сума є відчутною.

Неоліберальна модель соціального захисту характерна для США і базується на самостійному врегулюванні питань соціального забезпечення між роботодавцями та найманими працівниками. Це здійснюється через укладання колективних договорів та створення корпоративних соціальних і пенсійних фондів, при цьому права працівників захищаються профспілками. Держава в межах цієї моделі гарантує мінімальні соціальні стандарти, контролює їх дотримання та виступає арбітром у випадках конфліктів.

Проаналізувавши міжнародний досвід соціального захисту, можна зробити такі висновки. У порівнянні із зарубіжними країнами, українська система соціального забезпечення є надзвичайно складною, регулюється великою кількістю нормативно-правових актів і обслуговує значну кількість осіб. Так, понад половина домогосподарств отримує житлові субсидії в опалювальний період, кожен четвертий громадянин користується пільгами, а кількість внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій та інших громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах, постійно зростає.

Порівнюючи національну систему соціального захисту з найпоширенішими моделями у розвинених країнах світу, можна зробити висновок про необхідність інтеграції кращих практик англосаксонської, континентальної та скандинавської моделей з одночасним усуненням їхніх недоліків. Зокрема, від англосаксонської моделі варто запозичити підхід до обмеження кількості пільговиків та отримувачів субсидій; від скандинавської –

всеосяжну систему соціального страхування, що забезпечує мінімальний відсоток страхових внесків при максимальному охопленні населення та покритті всіх соціальних ризиків; від континентальної моделі – стабільність законодавчої бази та чіткі правила нарахування і отримання соціальних допомог і виплат.

Таким чином, створення в Україні збалансованої системи соціального захисту населення сприятиме підвищенню соціальної безпеки, мінімізує ризики соціальних конфліктів і забезпечить політичну та економічну стабільність у країні.

Особливу увагу слід приділити американському досвіду надання соціальних виплат, який відзначається високим рівнем поінформованості населення про можливості отримання допомоги, чіткою адресністю та верифікованістю виплат, а також індивідуальним підходом до кожного соціального клієнта.

На основі цього досвіду в українській системі соціального захисту доцільно: підвищити ефективність соціального аудиту та розширити повноваження соціальних інспекторів для перевірки прав громадян на отримання допомоги; покращити функціонал онлайн-сервісів соціальної сфери, забезпечивши доступність їх у будь-якій місцевості та на будь-яких платформах, зокрема через портал «Дія»; впровадити різноманітні програми тимчасової продуктової допомоги малозабезпеченим особам; запровадити обов'язкове медичне страхування для всіх верств населення з урахуванням особливостей кожної соціальної групи; а також урізноманітнити допомогу по безробіттю шляхом стимулювання програм самостійного працевлаштування.

На основі аналізу передового зарубіжного досвіду соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства можна виділити такі перспективні напрями підвищення його ефективності в Україні:

- впровадження активного процесу деінституціалізації та дерегуляції опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, зокрема шляхом розвитку сімейних форм виховання через механізм фінансування «гроші ходять за дитиною»;

- стимулювання народжуваності та розвиток інституту прийомної сім'ї й дитячого будинку сімейного типу, використовуючи досвід Німеччини та Польщі, зокрема через надання значних податкових пільг, пропорційних кількості народжених або взятих під опіку дітей;

- розробка та законодавче затвердження стандартів виховання дітей, позбавлених батьківської опіки, у прийомних сім'ях і дитячих будинках, за прикладом Великобританії.

Отже, основні тенденції в адміністративному та правовому регулюванні системи соціального захисту в розвинених країнах світу включають: постійне розширення асортименту та підвищення якості соціальних послуг; пріоритетне обслуговування дітей з особливими потребами та дітей, позбавлених батьківської опіки; максимальне делегування функцій соціального захисту від центральних органів влади до місцевого самоврядування разом із переданням відповідних фінансових ресурсів; активне залучення громадських організацій, волонтерів та благодійних фондів для підтримки осіб у складних життєвих обставинах; створення конкурентних умов для приватних постачальників соціальних послуг; забезпечення права громадян на соціальне обслуговування та постійний контроль за якістю наданих послуг і за отримувачами допомоги.

Узагальнення передового міжнародного досвіду у сфері соціального захисту дозволяє зробити висновок, що ефективність соціальної політики значною мірою визначається здатністю держави забезпечувати стабільне функціонування ринку праці та належний рівень соціальної безпеки у сфері зайнятості. В умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, спричинених воєнними діями, міграційними процесами та структурними зрушеннями в економіці, саме ринок праці виступає ключовим механізмом інтеграції населення у відновлювальні процеси та формування стійкого соціально-економічного розвитку. Це зумовлює необхідність переходу від загальних стратегічних орієнтирів до конкретизації напрямів удосконалення системи управління соціальною безпекою на ринку праці.

3.2. Удосконалення системи управління соціальною безпекою на ринку праці

Перспективи розвитку ринку праці в Україні набувають особливої ваги в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, оскільки саме від ефективності управління зайнятістю та рівня соціальної безпеки залежить стійкість ринку праці, здатність економіки до відновлення та забезпечення гідного рівня життя населення.

Реалізація стратегічних орієнтирів, сформульованих на основі узагальнення міжнародного досвіду, потребує розробки конкретних механізмів та інструментів їх впровадження з урахуванням специфіки викликів, виявлених в ході дослідження. Кожен запропонований захід безпосередньо відповідає на конкретну проблему, що знаходить підтвердження у теоретичних моделях і практичних спостереженнях.

Як зазначалось раніше, значна частина працездатного населення зазнала вимушеної міграції або втратила робочі місця внаслідок руйнування виробничих потужностей, інфраструктури та зниження ділової активності. За таких умов ринок праці зазнає суттєвих структурних змін, що проявляються у зростанні попиту на робітничі професії, пов'язані з процесами відбудови, одночасно з перевантаженням окремих секторів економіки та дисбалансом між попитом і пропозицією робочої сили.

У післявоєнний період держава стикатиметься з комплексом соціально-економічних викликів, які потребують системного вдосконалення механізмів управління соціальною безпекою на ринку праці. Пріоритетного значення набуває формування ефективної державної політики зайнятості, спрямованої на створення нових робочих місць, відновлення та модернізацію підприємств, адаптацію трудового потенціалу до структурних змін економіки, а також посилення соціального захисту населення.

Військові дії в Україні зумовили загострення низки системних проблем на ринку праці, що безпосередньо впливають на рівень соціальної безпеки у сфері

зайнятості. До ключових негативних наслідків належать:

- істотне підвищення рівня безробіття, насамперед серед внутрішньо переміщених осіб;
- нестача кваліфікованої робочої сили, унаслідок інтенсивних міграційних переміщень, мобілізації, суттєвого скорочення демографічного потенціалу, знищення об'єктів інфраструктури, а також впливу глобальних тенденцій цифрової трансформації та посилення міжнародної конкуренції за висококваліфікованими трудовими ресурсами;
- трансформація структури зайнятості, що зумовлює необхідність оновлення освітніх програм, розвитку системи професійної підготовки та перекваліфікації кадрів;
- тінізація ринку праці та зайнятості населення, що носить системний і загрозливий характер для соціально-економічного розвитку держави та її громадян;
- скорочення діяльності малого та середнього підприємництва, яке традиційно виступає основним джерелом формування нових робочих місць та забезпечення зайнятості населення.

За цих умов провідна роль у стабілізації ринку праці належить державі, яка має забезпечити ефективне управління у сфері зайнятості та оперативно реагувати на сучасні виклики. Реалізація управлінських функцій у кризових умовах передбачає:

- формування та впровадження комплексної державної стратегії розвитку зайнятості з урахуванням потреб повоєнного відновлення;
- удосконалення діяльності Державної служби зайнятості з метою підвищення її інституційної спроможності та результативності;
- забезпечення прозорості функціонування ринку праці й посилення заходів щодо детінізації трудових відносин;
- активізацію залучення міжнародних інвестицій і програм технічної допомоги для створення нових робочих місць та стимулювання економічної активності.

Реалізація окреслених заходів дозволить не лише стабілізувати кризові процеси на ринку праці, але й створить передумови для сталого економічного зростання в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим відновлення національної економіки потребує чіткого визначення стратегічних пріоритетів розвитку ринку праці в поствоєнний період, ключові з яких узагальнено та подано на рисунку 3.1.

Ключові напрями розвитку ринку праці України:

- реалізація комплексних програм відновлення інфраструктури з метою активізації зайнятості та розширення кількості робочих місць
- формування ефективної політики повернення трудових мігрантів і соціально-економічної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю
- модернізація системи освіти та впровадження програм підвищення кваліфікації і професійної перекваліфікації робочої сили відповідно до потреб ринку праці
- стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва як основного джерела створення нових робочих місць
- адаптація та впровадження міжнародного досвіду регулювання ринку праці у формування національної трудової політики України

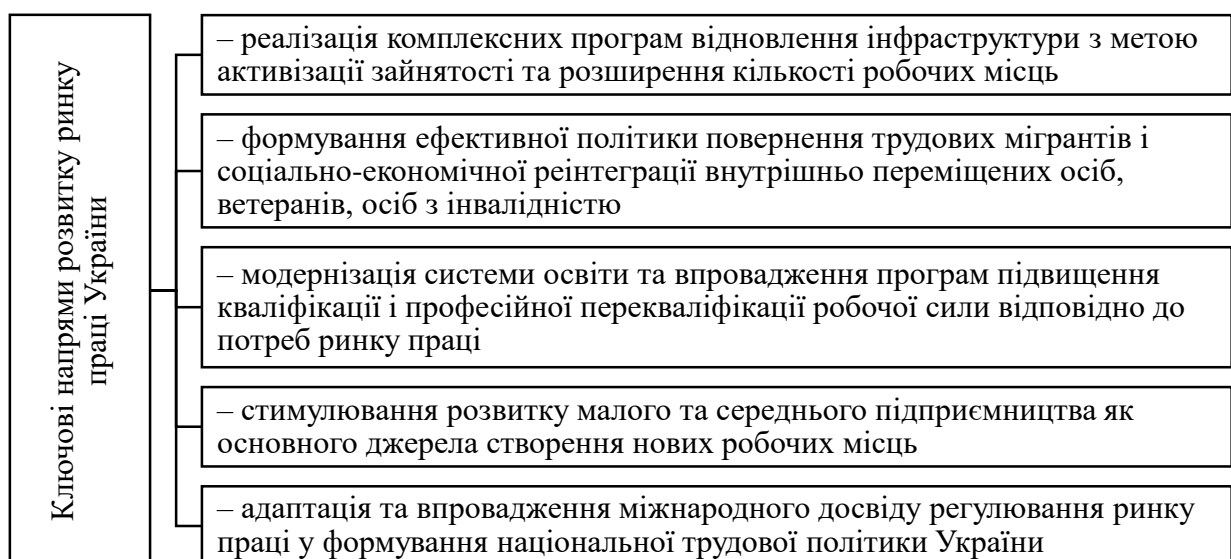

Рисунок 3.1 – Пріоритети розвитку ринку праці України

Джерело: складено автором з результатами дослідження

Одним із ключових стратегічних пріоритетів у поствоєнний період є фізичне відновлення країни, яке виступає не лише інфраструктурним, а й потужним соціально-економічним чинником активізації ринку праці. Масштабні процеси відбудови здатні забезпечити створення тисяч нових робочих місць у будівельній галузі, сфері виробництва будівельних матеріалів, транспортно-логістичному комплексі, а також у суміжних секторах економіки. Це, у свою чергу, сприятиме зниженню рівня безробіття, підвищенню доходів населення та зміцненню соціальної безпеки у сфері зайнятості.

З метою ефективної реалізації потенціалу відбудови держава має забезпечити комплекс заходів, спрямованих на стимулювання зайнятості та економічної активності, зокрема:

1) активізацію масштабних будівельних процесів, що передбачає відновлення житлового фонду, автомобільних доріг, мостів, об'єктів комунальної та енергетичної інфраструктури, а також модернізацію та реконструкцію промислових підприємств. Реалізація таких проєктів формує довгостроковий попит на робочу силу різного рівня кваліфікації та створює умови для стабілізації ринку праці. Створення довгострокового попиту на працівників різного рівня кваліфікації у будівництві сприятиме не лише зниженню безробіття, але й легалізації зайнятості, оскільки участь у масштабних державних та міжнародних проєктах вимагатиме офіційного оформлення трудових відносин;

2) залучення внутрішніх і зовнішніх інвесторів до процесів відбудови шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату, удосконалення нормативно-правового забезпечення, надання податкових стимулів та гарантій для приватного капіталу, а також активної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями й донорами з метою фінансування масштабних інфраструктурних проєктів. Досвід реформування у 2022-2024 роках, зокрема запровадження механізмів державних гарантій, страхування воєнних ризиків і розширення співпраці з такими інституціями, як Світовий банк, ЄБРР та ЄІБ, засвідчив здатність держави оперативно адаптувати інвестиційне законодавство

до кризових умов. Водночас для залучення масштабних інвестицій необхідні довгострокові гарантії стабільності регуляторного середовища, захисту прав власності та передбачуваності податкової політики;

3) розроблення та впровадження державних програм працевлаштування, орієнтованих на підтримку найбільш уразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та осіб, які втратили роботу внаслідок війни. Такі програми мають поєднувати створення робочих місць із заходами професійної підготовки, перекваліфікації та соціальної адаптації, що дозволить підвищити рівень включеності населення до економічної діяльності. Аналіз видатків на соціальний захист показав зростання підтримки ВПО до 73,2 млрд грн у 2023 році, проте ці кошти спрямовуються переважно на пасивні виплати замість створення умов для працевлаштування.

Загалом фізичне відновлення країни слід розглядати як системний інструмент удосконалення управління соціальною безпекою на ринку праці, оскільки воно поєднує вирішення інфраструктурних завдань із досягненням стратегічних цілей зайнятості та сталого розвитку економіки.

Політика сприяння поверненню трудових мігрантів і реінтеграції внутрішньо переміщених осіб є важливим напрямом удосконалення управління соціальною безпекою на ринку праці, оскільки вона спрямована на подолання кадрового дефіциту та відновлення трудового потенціалу країни.

Варто зазначити, що визначальним чинником стане повернення населення до місць довоєнного проживання за умови забезпечення належного рівня безпеки, а також ефективна реінтеграція ветеранів до економічної діяльності. Водночас зростатиме роль розширення участі у трудовій діяльності осіб з інвалідністю та підвищення рівня залученості жінок до ринку праці.

Досягнення зазначених завдань потребує консолідованих зусиль органів державної влади та бізнесу, спрямованих на формування інклюзивного трудового середовища, підвищення доступності робочих місць, розвиток системи набуття нових професійних навичок і підтримку кар'єрного зростання жінок, зокрема у сферах, що традиційно вважалися чоловічими. Важливим

напрямом також є розширення інфраструктури догляду за дітьми, що сприятиме підвищенню економічної активності населення. Хоча урядом уже започатковано відповідні ініціативи, досягнення відчутних результатів у сфері соціальної безпеки та зайнятості потребує їх подальшого масштабування та системного впровадження.

У таких умовах ефективне економічне відновлення неможливе без створення сприятливих умов для повернення кваліфікованих працівників і їх повноцінної інтеграції у національний ринок праці.

З цією метою державна політика має передбачати реалізацію комплексу взаємопов'язаних заходів, зокрема:

1) упровадження програм стимулювання повернення фахівців, що включають податкові пільги, надання державних грантів, компенсацію витрат на житло, а також підтримку започаткування власної підприємницької діяльності.

2) забезпечення зайнятості внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю шляхом адаптації регіональних ринків праці до їхніх професійних компетенцій, розвитку місцевого підприємництва та створення нових економічних можливостей у громадах.

3) залучення професійного та управлінського досвіду мігрантів, які працювали за кордоном, шляхом використання набутих ними знань, міжнародних контактів і ділових зв'язків для розвитку експорту, інноваційної діяльності та підприємництва в Україні.

Реалізація зазначених заходів сприятиме не лише поверненню людського капіталу, але й підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, зміцненню соціальної безпеки у сфері зайнятості та формуванню передумов для сталого розвитку ринку праці в поствоєнний період.

Реформування системи освіти та впровадження програм професійної перекваліфікації є одним із ключових напрямів удосконалення управління соціальною безпекою на ринку праці в поствоєнний період. Зміна структури національної економіки, зумовлена наслідками війни, потребує адаптації освітньої системи до нових соціально-економічних реалій та розвитку

ефективних механізмів швидкої професійної перепідготовки і підвищення кваліфікації.

Запровадження програм прискореної перекваліфікації сприятиме оперативному залученню населення до економічної діяльності та зниженню рівня безробіття в умовах структурних змін ринку праці. У цьому контексті державна політика має бути спрямована на реалізацію таких заходів:

1) модернізацію системи професійної освіти шляхом розширення мережі центрів професійної підготовки, оновлення матеріально-технічної бази та впровадження сучасних, практично орієнтованих навчальних програм;

2) реалізацію цільових державних програм перекваліфікації для ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, що передбачають створення короткострокових курсів для швидкого опанування затребуваних на ринку праці професій;

3) розвиток дуальної форми освіти, яка ґрунтується на тісній взаємодії закладів освіти та суб'єктів господарювання з метою підготовки фахівців, компетенції яких відповідають актуальним і перспективним потребам ринку праці;

4) популяризацію технічних і робітничих професій, зокрема у сферах будівництва, машинобудування та інженерії, шляхом надання державних грантів, фінансових стимулів і проведення інформаційно-просвітницьких кампаній.

Комплексна реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню адаптивності робочої сили, зменшенню структурного безробіття та формуванню стійкої системи соціальної безпеки у сфері зайнятості в умовах повоєнного відновлення економіки.

Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу є одним із пріоритетних напрямів удосконалення управління соціальною безпекою на ринку праці, оскільки саме цей сектор відіграє ключову роль у формуванні зайнятості та відновленні економічної активності. Малий і середній бізнес забезпечує створення найбільшої кількості робочих місць і виступає важливою

основою економічної стійкості держави.

Водночас унаслідок воєнних дій значна частина підприємств була змушена релокувати до безпечніших регіонів, припинити діяльність або зазнала суттєвих фінансових і матеріальних втрат, що негативно позначилося на стані ринку праці. Аналіз показав зростання активності малого бізнесу у 2024 році через програми грантової підтримки: кількість позитивних рішень щодо надання грантів зростає з 216 у 2023 році до 927 у 2024 році.

З метою відновлення підприємницької активності та розширення можливостей зайнятості населення державна політика має бути спрямована на реалізацію комплексу підтримуючих заходів, зокрема:

1) спрощення регуляторного середовища шляхом зниження податкового навантаження на суб'єкти малого та середнього бізнесу, а також скорочення адміністративних і бюрократичних процедур. Реформи, реалізовані у 2022-2024 роках, продемонстрували можливість швидкої трансформації регуляторного середовища, зокрема шляхом дерегуляції та цифровізації адміністративних процесів. Водночас довгострокова ефективність таких змін залежить від стабільності регуляторної політики, спрощення дозвільно-ліцензійної системи та системного розвитку цифрових механізмів, що підвищують прозорість і передбачуваність державного регулювання;

2) розширення доступу до фінансових ресурсів через реалізацію державних і міжнародних програм пільгового кредитування, грантової підтримки та фінансових інструментів для розвитку підприємницької діяльності. Програми пільгового кредитування та грантової підтримки мають масштабуватися з урахуванням зростаючого попиту: якщо у 2024 році надано 10,5 тис. мікрогрантів, то для відчутного впливу на зайнятість необхідне охоплення щонайменше 50-100 тис. мікропідприємців щорічно;

3) розвиток бізнес-інкубаторів і стартап-екосистем, що сприятиме становленню інноваційних підприємств, упровадженню сучасних технологічних рішень та підвищенню конкурентоспроможності економіки. Це може стати каталізатором інноваційного підприємництва, особливо у ІТ-секторі, де Україна

має конкурентні переваги. Дослідження показало, що середня заробітна плата в інформаційних технологіях становила 52 457 грн у 2024 році, що є найвищим показником серед усіх галузей;

4) створення сприятливих умов для релокації підприємств у безпечні регіони шляхом надання податкових і фінансових пільг, інфраструктурної підтримки та сприяння відновленню виробничих потужностей. Це особливо актуально для західних областей України, які стали центрами розташування ВПО та релокованих підприємств.

Реалізація зазначених заходів сприятиме поживленню підприємницької діяльності, розширенню зайнятості населення та зміцненню соціальної безпеки у сфері ринку праці в умовах післявоєнного відновлення.

Інтеграція міжнародного досвіду у сфері трудової політики є важливим напрямом удосконалення управління соціальною безпекою на ринку праці та передбачає активну співпрацю з міжнародними партнерами. Використання апробованих у світі підходів дає змогу впроваджувати ефективні моделі регулювання зайнятості, які вже довели свою результативність у країнах, що проходили етап повоєнного відновлення.

Досвід економічної реконструкції після військових конфліктів у Німеччині, Японії, Хорватії та Південній Кореї свідчить, що результативна політика на ринку праці має ґрунтуватися на поєднанні підтримки зайнятості населення зі стимулюванням економічного зростання та інноваційного розвитку.

У цьому контексті державна політика України має бути спрямована на реалізацію таких ключових напрямів:

1) активне залучення іноземних інвестицій шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату, створення привабливих умов для діяльності міжнародних компаній та розвитку нових, перспективних галузей економіки. Створення спеціальних економічних зон у регіонах з високим рівнем безробіття, надання податкових канікул для інвесторів, які створюють значну кількість робочих місць, можуть стати ефективними інструментами залучення іноземного капіталу;

2) розвиток механізмів публічно-приватного партнерства, що передбачає поглиблення співпраці між органами державної влади, бізнесом і міжнародними організаціями у сфері створення робочих місць та реалізації програм зайнятості. Створення спільних центрів професійного навчання, програм стажування молоді на підприємствах та механізмів співфінансування програм зайнятості може підвищити їх результативність при оптимізації бюджетних витрат;

3) адаптацію та впровадження європейських стандартів трудової політики, зокрема у частині соціального захисту працівників, розвитку колективно-договірних відносин, а також посилення контролю за дотриманням трудових прав і гарантій. Це включає імплементацію директив ЄС щодо робочого часу, охорони праці, недискримінації на ринку праці та колективних трудових прав. Водночас необхідно враховувати специфічні умови українського ринку праці та поетапність впровадження стандартів з урахуванням економічних можливостей підприємств.

Для забезпечення результативної реалізації всіх запропонованих ініціатив необхідним є комплексне реформування системи державного управління у сфері зайнятості. Ефективність державної політики на ринку праці значною мірою залежить від інституційної спроможності органів управління, їх здатності оперативно реагувати на виклики та орієнтуватися на потреби громадян і бізнесу. У цьому контексті першочергового значення набуває оновлення Державної служби зайнятості шляхом її трансформації з переважно бюрократичної структури на сучасний сервісний центр кар'єрного розвитку, орієнтований на індивідуальні потреби шукачів роботи та роботодавців.

Важливим напрямом реформування є протидія тіньовій зайнятості, що передбачає формування стимулів для легального працевлаштування, зниження податкового навантаження на фонд оплати праці та запровадження ефективних механізмів мотивації бізнесу до офіційного оформлення трудових відносин. Збільшення частки легальної зайнятості стане результатом зниження податкового навантаження, підвищення заробітних плат та посилення контролю

за дотриманням трудового законодавства через цифрові інструменти.

Не менш значущим чинником підвищення ефективності управління ринком праці є цифровізація державних послуг, яка має реалізовуватися через створення єдиної електронної платформи для працевлаштування, доступу до онлайн-навчання і програм перекваліфікації, отримання грантової підтримки та реєстрації підприємницької діяльності.

Окрему увагу в системі державного управління доцільно приділити реалізації спеціалізованих програм підтримки молоді та ветеранів, що передбачають надання цільових грантів, організацію стажувань, розвиток механізмів наставництва та створення умов для довгострокового професійного і кар'єрного зростання найбільш уразливих категорій населення.

Ефективність запропонованих трансформацій залежатиме від координації зусиль усіх гілок влади, ефективної взаємодії між центральними та місцевими органами, бізнесом та громадянським суспільством. Особливого значення набуває формування системи моніторингу результативності заходів та прозорої комунікаційної політики держави щодо інформування громадян про можливості працевлаштування, навчання та соціальної підтримки. Лише системний підхід, який поєднує короткострокові антикризові заходи з довгостроковими структурними реформами, дозволить сформувати стійкий, соціально орієнтований ринок праці.

Комплексне впровадження зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності державного управління у сфері зайнятості, зміцненню соціальної безпеки на ринку праці та забезпеченню сталого розвитку економіки в поствоєнний період.

Висновки до розділу 3

Дослідження зарубіжного досвіду засвідчило, що ефективні системи соціального захисту ґрунтуються на поєднанні страхових і бюджетних

механізмів, адресності підтримки, інституційної спроможності держави та соціального партнерства. Встановлено, що для України доцільною є не механічна імплементація окремих моделей, а інтеграція елементів англосаксонської, континентальної та скандинавської моделей з урахуванням національних соціально-економічних і безпекових особливостей.

Аналіз сучасного стану ринку праці України показав наявність системних проблем, зокрема зростання безробіття, дефіцит кваліфікованої робочої сили, структурні зміни зайнятості, поширення тіньових трудових відносин і зниження підприємницької активності. Це зумовлює необхідність посилення ролі держави у формуванні комплексної політики зайнятості, розвитку інституційної спроможності служби зайнятості, детінізації ринку праці та залучення міжнародної підтримки.

Важливими чинниками підвищення соціальної безпеки є реалізація програм відновлення інфраструктури, створення умов для повернення трудових мігрантів, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та осіб з інвалідністю, а також формування інклюзивного ринку праці. Значну роль у цьому процесі відіграють реформа системи освіти, розвиток професійної перекваліфікації та стимулювання малого й середнього бізнесу як ключового джерела розширення зайнятості.

Обґрунтовано, що ефективна реалізація всіх запропонованих напрямів потребує комплексного реформування системи державного управління у сфері зайнятості. Пріоритетного значення набуває трансформація Державної служби зайнятості з переважно бюрократичної структури на сучасний сервісний центр кар'єрного розвитку, цифровізація державних послуг через створення єдиної електронної платформи для працевлаштування та професійного навчання, а також впровадження дієвих механізмів детінізації трудових відносин шляхом зниження податкового навантаження на фонд оплати праці та посилення контролю за дотриманням трудового законодавства. Особливу увагу приділено необхідності реалізації спеціалізованих програм підтримки молоді та ветеранів, що передбачають надання цільових грантів, організацію стажувань і створення

умов для довгострокового професійного зростання найбільш уразливих категорій населення.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що підвищення соціальної безпеки у сфері зайнятості можливе за умови комплексного реформування державного управління, цифровізації послуг на ринку праці, посилення адресності соціальної підтримки та впровадження міжнародних стандартів трудової політики, що створює передумови для стійкого відновлення економіки та зростання добробуту населення в поствоєнний період.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи здійснено комплексне теоретико-методологічне та прикладне дослідження соціальної безпеки у сфері зайнятості, що дало змогу сформуванню цілісного уявлення про її сутність, еволюцію та значення в системі національної безпеки України. Узагальнення наукових підходів, нормативно-правових актів і міжнародних документів дозволило обґрунтувати багатовимірний характер соціальної безпеки, яка поєднує економічні, соціальні та гуманітарні складові й орієнтована на забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини.

Встановлено, що концепція соціальної безпеки має людиноцентричний характер і ґрунтується на конституційному принципі визнання життя, гідності та безпеки особи найвищою соціальною цінністю. У цьому контексті соціальна безпека постає не лише як індикатор захищеності населення від внутрішніх і зовнішніх загроз, а й як фундамент соціальної стабільності, суспільної згуртованості та сталого розвитку. Аналіз теоретичних підходів засвідчив наявність різноманітних трактувань цієї категорії, проте їх об'єднує розуміння соціальної безпеки як умови відтворення людського потенціалу та підтримання стійкості соціальної системи.

Дослідження нормативно-правових засад формування соціальної безпеки в Україні показало поступове інституційне закріплення її ролі як складової національної безпеки. Починаючи з основоположних державних документів і завершуючи сучасними стратегіями та методиками, соціальна безпека дедалі більше інтегрується у пріоритети державної політики. Водночас міжнародні орієнтири, зокрема положення Копенгагенської декларації, підкреслюють необхідність подолання соціальної нерівності та створення умов для гідного життя, що посилює актуальність досліджуваної проблематики.

Проведений аналіз сучасного стану соціальної безпеки на ринку праці України засвідчив її вразливість в умовах воєнних викликів і глибоких соціально-економічних трансформацій. Виявлено, що ринок праці

характеризується скороченням робочих місць, активними міграційними процесами, дефіцитом трудових ресурсів, поширенням неформальної зайнятості та зростанням прихованого безробіття. Позитивні зрушення у вигляді поступового зменшення офіційного безробіття та відновлення ділової активності мають суперечливий характер і значною мірою зумовлені не економічним зростанням, а демографічними та безпековими чинниками.

Окрему увагу приділено аналізу доходів населення та системи соціального захисту. Доведено, що номінальне зростання заробітної плати не компенсує втрат реальної купівельної спроможності в умовах інфляції, а збереження низького рівня оплати праці у соціально важливих галузях формує додаткові соціальні ризики. Водночас збільшення потреб населення у соціальній підтримці на тлі обмежених бюджетних можливостей держави посилює навантаження на систему соціального захисту та знижує її ефективність. Проблема невідповідності офіційного прожиткового мінімуму реальним потребам населення додатково ускладнює реалізацію соціальних гарантій.

Аналіз зарубіжного досвіду підтвердив, що ефективні моделі соціальної безпеки у сфері зайнятості базуються на поєднанні страхових і бюджетних механізмів, адресності соціальної підтримки, високої інституційної спроможності та соціального партнерства. Обґрунтовано, що для України доцільною є не пряма імплементація окремої моделі, а адаптація її елементів із урахуванням національних економічних, демографічних і безпекових особливостей.

У результаті дослідження доведено, що підвищення рівня соціальної безпеки у сфері зайнятості потребує комплексного підходу, який поєднує розвиток ринку праці, інвестиції у людський капітал, реформування системи освіти та професійної підготовки, стимулювання малого й середнього бізнесу, а також створення умов для повернення трудових мігрантів і реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та осіб з інвалідністю. Ключову роль у цьому процесі має відігравати держава шляхом удосконалення інституційних механізмів, цифровізації послуг на ринку праці та підвищення адресності

соціальної підтримки.

Загалом результати кваліфікаційної роботи підтверджують, що соціальна безпека у сфері зайнятості є стратегічним чинником стійкості суспільства та відновлення економіки України. Реалізація запропонованих заходів створює передумови для формування адаптивного, соціально орієнтованого ринку праці, здатного забезпечити економічне зростання, підвищення добробуту населення та зміцнення національної безпеки у воєнний і післявоєнний періоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк, П. П. Теоретико-концептуальні підходи до поняття «соціальна безпека» підприємства: характеристики, переваги, недоліки. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2013. №1(63). С. 214–217. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2013-1\(63\)-214-217](https://doi.org/10.26642/jen-2013-1(63)-214-217)
2. Ачкасов А.Є. Стратегія регулювання зайнятості населення України. Житомир, 2002. 512 с.
3. Безліч вакансій та вищі зарплати: яка ситуація на ринку праці в Україні. *УНІАН*. 2024. URL: <https://surl.li/wvc1pr> (дата звернення: 11.12.2025)
4. Бондар М.І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
5. Бурик З. М., Жуковецька О. М., Огороднійчук М. В. Управління соціальною безпекою та трудовими ресурсами. *Філософія та управління*. 2025 № 6. С. 1–14. DOI: 10.70651/3041-248X/2025.2.08.
6. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.11>
7. Васильченко В.С., Василенко П.М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика: посібник для працівників державної служби зайнятості. Київ, 2000. 318 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с
9. Венгуренко Т., Ясентюк А. Зарубіжний досвід соціального страхування та перспективи його застосування в Україні. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.118>
10. Весельська Л. А. Соціальна безпека: проблема визначення. *Науковий вісник Академії муніципального управління : збірник наукових праць*. 2010. № 3.

С. 457-461.

11. Видатки на соціальну допомогу. *Міністерство Фінансів України*. 2025 URL: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance (дата звернення: 2.12.2025)

12. Герасимчук В.І. Соціальноорієнтований ринок праці і проблеми його становлення. К.: Принт Експрес, 2000. 32 с.

13. Гордієнко Л. А. Зарубіжний досвід фінансування соціальних програм та особливості його впровадження в Україні. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. № 4. С. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.25-33>

14. Державна політика зміцнення соціальної безпеки людини в умовах сучасних викликів і загроз: матеріали круглого столу 3-5 жовтня 2024 р. / за заг. ред. проф. З. С. Варналія: Київ-Чернівці: Знання України. 2024. 117 с.

15. Дубич К. В. Фактори тінізації ринку праці України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1132> (дата звернення: 12.11.2025)].

16. Економіка України. *Мінфін*. 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/> (дата звернення: 11.12.2025)

17. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. – 112 с.

18. Енциклопедія Сучасної України. – К. : Вид-во "Либідь", 2003. – Т. 2. – 871 с.

19. Жирій К. Як зросли пенсії українців у 2023 році: дані Пенсійного фонду. *УНІАН*. 2024. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/pensiji-v-ukrajini-yak-zrosli-pensiji-ukrajinciv-u-2023-roci-pfu-12507387.html> (дата звернення: 30.11.20245).

20. Індeksi споживчих цін у 1993-2023 роках (до відповідного періоду попереднього року). *Державна служба статистики*. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/isc_rik/isc1993-2020vppr.xls (дата звернення: 30.11.2025).

21. Кодекс законів про працю України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII станом на 12 жовтня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 20.11.2025)
22. Козарезенко Л.В., Савченко Н. Г., Кукурудз О. М. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій. *Економіка та суспільство*. 2024. №66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-74>
23. Колосок А., Белкіна-Ковальчук О. Зарубіжний досвід соціального захисту населення. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №6, С. 31–37, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>
24. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, станом на 01 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.12.2025)
25. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток. Декларація № 995_505 від 01.01.1995. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505 (дата звернення: 20.11.2025)
26. Кравчук О.І., Варіс І.О., Рябоконь І. О. Соціальні ризики ринку праці під час війни в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 68. С. 199–207. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/68_2022/37.pdf (дата звернення: 30.11.2025).
27. Кузенкова Є. Українцям пропонують приголомшливу кількість вакансій. Кого шукають роботодавці? *Work.ua*. 2024. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3349/> (дата звернення: 11.12.2025)]
28. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист : навч. посібн. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій.– К. : Вид-во "Основи", 2004. – 491 с.
29. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 109–116. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2018/24.pdf (дата звернення: 3.12.2025)

30. Марко І. Ю., Марко Є. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Історичні, соціальні та організаційні аспекти проблем дослідження воєнної науки та освіти*. 2019. № 2(66). С. 135–142. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2019-2-66/135-142>
31. Методологічні засади тлумачення дефініції «соціальна безпека» / Р. П. Підлипна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.2. – С. 275-280.
32. Миценко І. М., Решитько Т. В. Зарубіжний досвід у вирішенні проблем соціального захисту населення. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту»*. 2018. № 16. С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.15802/pte.v0i16.152741>
33. Мінімальна зарплата в Україні. *Мінфін* 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (дата звернення: 30.11.2024).
34. Міністерство соціальної політики України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 3.12.2025).
35. Мінфін: З початку року на соцвиплати було спрямовано 187,2 млрд грн. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. 2025. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_z_pochatku_roku_na_sotsviplati_bulo_spriamovano_1872_mlrd_grn-4655 (дата звернення: 20.11.2025).
36. Мінфін: З початку року на соцвиплати було спрямовано 408 млрд гривень. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-z-pochatku-roku-na-sotsvyplaty-bulo-spriamovano-408-mlrd-hryven> (дата звернення: 7.12.2025)
37. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Американський досвід надання соціальних виплат. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 80–86. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.9.80>
38. Найбільш знакові закони у сфері соціального захисту, прийняті за каденцію Верховної Ради України IX скликання. Прес-служба Апарату Верховної Ради України, 2024. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/

253115.html (дата звернення: 20.11.2025)

39. Національна Асамблея людей з інвалідністю України. URL: <https://naiu.org.ua/> (дата звернення: 2.12.2025)

40. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки / Є.А. Подольська, П.О. Назаркін // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2. – С. 19–25.

41. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. – Донецьк : Вид-во ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.

42. Основні показники діяльності Державної служби зайнятості. *Тернопільський обласний центр зайнятості*. 2024. URL: https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/uploaded-files/%20показники%20діяльності%20Державної%20служби%20зайнятості%20щодо%20ВПО_%20УБД_%20осіб%20з%20інвалідністю.pdf (дата звернення: 11.12.2025)

43. Основні показники рівня життя населення за січень 2022 року. *Міністерство соціальної політики*. 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21560.html> (дата звернення: 31.11.2024).

44. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року. Національний інститут стратегічних досліджень, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu> (дата звернення: 20.11.2025)

45. Офіційне безробіття в Україні впало до історичного мінімуму. *РБК-Україна*. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ofitsiyne-bezrobittya-ukrayini-vpalo-istorichnogo-1737368999.html> (дата звернення: 12.11.2025)

46. Офіційне безробіття в Україні скоротилось до історичного мінімуму. *Фінансовий клуб*. 2025. URL: <https://finclub.net/news/ofitsiine-bezrobittia-v-ukraini-vpalo-do-istorychnoho-minimum.html> Фінансовий клуб (дата звернення: 12.11.2025)

47. Павлюк Т.І. Зайнятість як економічна категорія: її роль у функціонуванні ринкової економіки. *Глобальні та національні проблеми*

економіки. 2016. № 14. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2500-pavlyuk-t-i-zajnyatist-yak-ekonomichna-kategoriya-jiji-rol-u-funktsionuvanni-rinkovoji-ekonomiki> (дата звернення: 16.11.2025)

48. Павлюк Т.І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця, 2018. 212 с.

49. Петюх В.М. Ринок праці: навч. посібник.К.: КНЕУ, 1999. 288 с.

50. Показник середньої заробітної плати за 2024 рік. *Пенсійний фонд України*. 2024. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2165179-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2024-rik/> (дата звернення: 11.12.2025)

51. Помаза-Пономаренко А. Л Зарубіжний досвід забезпечення державою соціального розвитку та регіональної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. 1(49). С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2016_1_31 (дата звернення: 4.12.2025).

52. Приятельчук А. О. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин / А. О. Приятельчук, О. М. Іщенко // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. – № 19. – С. 135-140.

53. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях. Закон України від 14.04.2022 № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20> (дата звернення: 20.11.2025)

54. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей використання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Закон України від 13.07.2023 № 3238-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3238-20> (дата звернення: 20.11.2025)

55. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників. Закон України від 25.04.2024 № 3680-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3680-20> (дата звернення: 20.11.2025)

56. Про внесення змін до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" та Закону України " Про загальнообов'язкове

державне пенсійне страхування". Закон України від 21.09.2022 № 2620-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2620-20> (дата звернення: 20.11.2025)

57. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям. Закон України від 01.06.2000 № 1768-III станом на 12 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення: 20.11.2025)

58. Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI станом на 12 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

59. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України; Стратегія від 05.08.2020 № 695 станом на 19 грудня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п> (дата звернення: 20.12.2025)

60. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України. Мінекономіки (з 2005 р.); Наказ, Методика від 02.03.2007 № 60. Втрата чинності від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-0715> (дата звернення: 20.11.2025)

61. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Мінекономрозвитку України; Наказ від 29.10.2013 № 1277. Втрата чинності від 11.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v1277731-13> (дата звернення: 20.11.2025)

62. Про затвердження Плану роботи Міністерства соціальної політики України на 2024 рік. Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.04.2024 №139. URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-6364> (дата звернення: 20.11.2025)

63. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України; Програма від 12.06.2020 № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-п> (дата звернення: 20.11.2025)

64. Про колективні угоди та договори. Закон України від 23.02.2023 № 2937-IX, набирає чинності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2937-20> (дата звернення: 20.11.2025)

65. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997

№ 280/97-ВР станом на 12 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 20.11.2025)

66. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII станом на 5 жовтня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 20.11.2025)

67. Про оплату праці. Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР станом на 24 серпня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення: 20.11.2025)

68. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX станом на 1 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 20.11.2025)

69. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. Втрата чинності від 08.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 20.11.2025)

70. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21.03.1991 № 875-XII станом на 1 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 20.11.2025)

71. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні. Закон України від 16.12.1993 № 3721-XII станом на 1 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12> (дата звернення: 20.11.2025)

72. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку". Указ Президента України; Стратегія від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021> (дата звернення: 20.11.2025)

73. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України; Стратегія від 26.05.2015 № 287/2015 станом на 16 вересня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 20.11.2025)

74. Про соціальні послуги. Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII станом на 27 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 20.11.2025)

75. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII станом на 12 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 20.11.2025)

76. Прожитковий мінімум в Україні 2025. *Мінфін*. 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/> (дата звернення: 11.12.2025)

77. Ринок праці в Україні: підсумки 2024 року. *Профспілка металургів і гірників України*. 2024. URL: <http://pmguinfo.dp.ua/ukraina/8563-rinok-pratsiv-ukrajini-pidsumki-2024-roku> (дата звернення: 11.12.2025)

78. Ринок праці пропонує понад 100 000 вакансій: кого шукають роботодавці. 2024. URL: <https://surl.li/vlhzok> (дата звернення: 11.12.2025)

79. Рівень безробіття в Україні другий місяць поспіль залишається на найнижчому рівні. *Центр економічної стратегії*. 2025. URL: https://ces.org.ua/unemployment_level_lowest/ (дата звернення: 10.12.2025)

80. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за квартал у 2023 році. *Державна служба статистики*. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/gdn/snzp/snzp_ek/smzp_ek_23_ue.xlsx (дата звернення: 30.11.2025).

81. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності. *Держстат України*. 2025 URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdn/szpshp/arh_szp_ed_u.html (дата звернення: 11.12.2025)

82. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010-2022 роках. *Державна служба статистики*. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdn/szpshp/szpshp_ed_rik.xlsx (дата звернення: 30.11.2025).

83. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-серпня 2023 р. *Державна служба зайнятості*. 2023. URL:

https://old.dcz.gov.ua/sites/default/files/infofiles/08_sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_ds_z_2023_0.pdf (дата звернення: 10.12.2025)

84. Скуратівський В., Линдюк О. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. №3. С. 194-204.

85. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О.О. Сиченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 186. – Вип. 174. – С. 34–38.

86. Соціальні видатки: що й чому фінансувала держава та що зміниться у 2024. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansovala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html> (дата звернення 3.12.2024)

87. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_22_16 (дата звернення: 4.12.2025).

88. Супрунова І. В. Детінізація ринку праці як складова забезпечення соціальної безпеки держави. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2024. №1. С. 9-14. DOI: <https://doi.org/10.33271/ebdut/85.009>

89. Трудові доходи українців в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2025. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trudovi-dokhody-ukrayintsiv-v-umovakh-viynu> (дата звернення: 11.12.2025)

90. Фактичний розмір прожиткового мінімуму від Мінсоцполітики. *7eminar*. 2024. URL: <https://7eminar.ua/news/3180-fakticnii-rozmir-prozitkovogo-minimumu-vid-minsocpolitiki> (дата звернення: 4.12.2025).

91. Хто має право на соціальні виплати від держави. *Портал державних послуг*. 2025 URL: <https://igov.org.ua/subcategory/1/3/situation/23> (дата звернення: 1.12.2025).

92. Шаманська Н. Зайнятість і ринок праці: теоретико-методологічні засади. *Світ фінансів*. 2007. № 2(11). С. 7-20. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/174> (дата звернення: 16.11.2025)
93. Шулик Ю. В., Гонтар М. В. Фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2024. № 35(63). С. 60–69. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-35\(63\)-60-69](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-35(63)-60-69)
94. BOOST-аналіз. Видатки. *Open budget*. 2025. URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/expenses> (дата звернення: 31.11.2024).
95. O’Higgins N. Rising to the youth employment challenge: New evidence on key policy issues / Niall O’Higgins. - Geneva: ILO, 2017. - 234.
96. Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 5.12.2025).
97. Ukraine Facility. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 7.12.2025)

ДОДАТКИ

Розрахунок прожиткового мінімуму у розрахунку на місяць на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення (у цінах листопада 2024 р.)

№ з\п	Показник	Прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років, грн	Питома вага витрат, %	Прожитковий мінімум для дітей віком від 6 до 18 років, грн	Питома вага витрат, %	Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	Питома вага витрат, %	Прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, грн	Питома вага витрат, %
1	Вартість наборів продуктів харчування	3 824,52	56,53	5 215,86	61,17	3 951,09	50,98	3 207,23	50,37
2	Вартість наборів непродовольчих товарів	1 449,83	21,43	1 555,18	18,24	1 264,07	16,31	1 040,74	16,35
3	Вартість наборів послуг	1 491,25	22,04	1 755,67	20,59	2 535,01	32,71	2 119,15	33,28
3.1	Житлово-комунальні послуги в т.ч.								
3.1.1	користування житлом	188,16		188,16		188,16		188,16	
3.1.2	теплопостачання	555,63		555,63		555,63		555,63	
3.1.3	водопостачання	46,25		46,25		46,25		46,25	
3.1.4	водовідведення	62,88		62,88		62,88		62,88	
3.1.5	електроенергія	302,40		302,40		302,40		302,40	
3.1.6	газопостачання	58,35		58,35		58,35		58,35	
3.2	Транспортні послуги	-		108,33		388,47		-	
3.3	Побутові послуги	11,75		167,84		667,04		639,65	
3.4	Послуги зв'язку	71,22		71,22		71,22		71,22	
3.5	Послуги культури	194,61		194,61		194,61		194,61	
4	Розмір прожиткового мінімуму	6 765,60	100,00	8 526,71	100,00	7 750,17	100,00	6 367,12	100,00
5	Розмір прожиткового мінімуму з урахуванням суми обов'язкових платежів відповідно до чинного законодавства					9 627,54			
Прожитковий мінімум в середньому на місяць на одну особу, грн -7461,64 (8 537,37 – з урахуванням суми обов'язкових платежів)									